

TANULMÁNYOK

Dr. Palánkai Tiborné

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG BÜNTETŐJOGI TÁRGYÚ HATÁROZATAI; A BÜNTETŐJOG KODIFIKÁCIÓJÁNAK ALKOTMÁNYJOGI ÖSSZEFÜGGÉSEI¹

II. RÉSZ

V. Egyes bűncselekmények alkotmányossági vizsgálata

1. A nemzetközi jog szabályainak érvényesülése

1.1. A bűncselekményi tényállások megfogalmazásánál a nemzetközi jog szabályainak érvényesülésére irányadóak az ún. sortűzperek anyagi jogi alapjainak megteremtését célzó törvények alkotmányosságát elbíráló döntések.

Az 53/1993. (X. 13.) AB határozatból:

Az alkotmányosság megköveteli, hogy a nemzetközi büntetőjog szabályai kizárólag a nemzetközi jogban meghatározott tényállások és feltételek tekintetében érvényesüljenek.¹

[Az elfogadott, de ki nem hirdetett] Törvény szövegezése a genfi egyezmények különböző személyi és tárgyi alkalmazási körre szóló rendelkezéseit egymásra vonatkoztatja, és az egyezményekben nem szereplő összefüggést létesít közöttük. Belső jogszabály nemzetközi szerződés tartalmát nem változtathatja meg.²

Az Alkotmánybíróság az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról szóló 1993. évi XC. törvény alkotmányossági vizsgálat eredményeképp a **36/1996. (IX. 4.) AB határozatban** megállapította a törvény alkotmányellenességét.

A Tv. 1. §-a tehát a genfi egyezmények különböző személyi és tárgyi alkalmazási körre szóló rendelkezéseit egymásra vonatkoztatja, és az egyezményekben nem szereplő összefüggést létesít közöttük. Tévesen jelöli meg a bűncselekmények el nem évülésének jogalapját is. Mivel így a magyar jogrendszer nem biztosítja a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját, a Tv. 1. §-a ellentétes az Alkotmány 7. §-ának (1) bekezdésével.³

Az Alkotmánybíróság [...] felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetközi jog maga határozza meg a nemzetközi jog szerint üldözendő és büntetendő bűncselekményeket és büntethetőségük összes feltételét.

Mindezeknek a tényálláselemeknek és feltételeknek fenn kell állniuk tehát ahhoz, hogy a hazai jog valamely bűncselekménye a nemzetközi jog szerinti bűncselekménynek minősüljön.⁴

1.2. A Btk. 165. §-ának megfelelő tényállás megfogalmazásánál figyelembe kell venni a **2/1994. (I. 14.) AB határozatot**.⁵ Tekintettel arra, hogy el nem évülő bűncselekményekről van szó, az új büntető törvény megalkotásánál nem tartható tovább a tanulmány II/4. pontjában részletezett jogbizonytalanság.

2. A véleménynyilvánítási szabadság és a büntetőjog

Az Alkotmánybíróság viszonylag nagy számú olyan büntető tényállás alkotmányossága kérdésében foglalt állás, amelyek a véleménynyilvánítási, vagy más néven kifejezési, közlési szabadságnak a büntetőjogi eszközökkel történő korlátozását jelentik. A vizsgált bűncselekmények egy részének jogi tárgya a köznyugalom volt, így az Alkotmánybíróságnak választ kellett adnia arra is, hogy melyek az elbírálás szempontjai, ha a védett jogi tárgy nem valamely alkotmányos alapjog (pl. az emberi méltóság).

A kodifikációban ezeknek a döntéseknek kétségtelenül orientáló szerepük lehet, azonban nem feltétlenül olyan kapaszkodók, amelyek tévedhetlenséget biztosítanak. Ennek oka, hogy több esetben az egyébként egyhangú határozatnál maga az Alkotmánybíróság is megosztott volt, amit a párhuzamos indokolások nagy száma jelez.⁶

⁴ ABH 1996, 120–121.

⁵ ABH 1994, 51–56.

⁶ Terjedelmi okokból a párhuzamos indokolásoknak még csak részleges idézésétől is eltekintek. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a Btk. előkészítésekor az ezekben kifejtett nézeteknek is van jelentősége, hiszen a véleményt kifejtő alkotmánybírák megbízatása ugyan különböző, de még hosszú időre szól.

Dr. Palánkai Tiborné: alkotmánybírósági főelőadó

¹ ABH 1993, 335.

² ABH 1993, 337.

³ ABH 1996, 120.

2.1. A politikai jellegű véleménynyilvánítás korlátozhatóságáról

A 30/1992. (V. 26.) AB határozatból:

Valamennyi alkotmányos alapjog tekintetében fontos kérdés, hogy azokat lehet-e és milyen feltételekkel megszorítani, korlátozni, kollíziójuk esetén milyen szempontok alapján kell a prioritást meghatározni. A véleménynyilvánítás, illetve az ebbe beletartozó sajtószabadság esetén ez a kérdés kiemelt jelentőséget kap, mivel ezen szabadságok a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak.⁷

A véleménynyilvánítás és sajtószabadság körében az emberek meghatározott csoportjai elleni gyűlöletkeltés alkotmányos védelemben részvétele feloldhatatlan ellentmondásban lenne az Alkotmányban kifejezésre jutó politikai berendezkedéssel és értékrenddel, a demokratikus jogállamiságra, az emberek egyenlőségére, egyenlő méltóságára, valamint a diszkrimináció tilalmára, a lelkiismereti és vallásszabadságra, a nemzeti, etnikai kisebbségek védelmére, elismerésére vonatkozó alkotmányos tételekkel.⁸

A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a fentiek szerint nem csupán alapvető alanyi jog, hanem e jog objektív, intézményes oldalának elismerése egyben a közvélemény, mint alapvető politikai intézmény garantálását is jelenti. A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz a vélemény-szabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni. A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely „intézmény” közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom).⁹

A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg annak az ideológiai semlegességnek, amelyet az Alkotmánynak az 1990. évi XL. törvénnyel való módosítása azzal fejezett ki, hogy törölte az Alkotmány 2. §-ából az 1989. októberében – éppen a pluralizmus példaként – szerepeltetett fő eszmei irányzatokat is. A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és

ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Vagyis az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.¹⁰

Büntetőjogi büntetésekkel azonban nem a közvéleményt és a politikai stílust kell formálni – ez paternalista hozzáállás –, hanem más jogok védelmében az elkerülhetetlenül szükséges esetekben szankcionálni.¹¹

Az Alkotmánybíróság határozata szerint a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet. Nem zárja ki tehát a határozat azt, hogy erről a törvényhozó akár a gyűlöletre uszítás tényállásán túlmenő büntetőjogi védelemmel is gondoskodik. A közösségek méltóságának hatékony védelmére azonban más jogi eszköz, például a nem vagyoni kártérítés alkalmazási lehetőségeinek bővítése is alkalmas.¹²

A 12/1999. (V. 21.) AB határozatból:

A gyűlöletre uszítás mellett az újabb elkövetési magatartás, a gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény elkövetésének büntetendővé nyilvánítása olyan törvényalkotói szándékot fejez ki, amely szerint az uszításnak a jogalkalmazói gyakorlatban kialakult és az ABH-ban¹³ elemzett fogalmi körébe nem tartozó magatartások megbüntetését rendeli.

Az Alkotmánybíróság az ABH-ban e bűncselekmény tekintetében a büntethetőség alkotmányos küszöbét a gyűlöletre uszításban határozta meg. Amint azt az ABH-nak a II. 3.2. pontban bemutatott megállapításai tartalmazzák, a már száz éve követett bírói gyakorlat szerint is csakis az uszítás foglalja magában azt a „bizonyos mérték” fölötti veszélyt, amely a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását megengedhetővé teszi. A gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény büntetése leszállítja a korlátozhatóság küszöbét. Ha a veszély eléri azt a nagyságrendet, amit az uszítás, akkor nincs szükség az „egyéb cselekmény” elkülönítésére, mert az uszítás tényállása elnyeli az ilyen magatartást.

A büntetőjogi felelősség kiterjesztése ezen túlmenően olyan tényállási elem beiktatásával történhet, amely nem felel meg a jogbiztonság, az alkotmányos büntetőjog határozottságot, egyértel-

⁷ ABH 1992, 170–171.

⁸ ABH 1992, 173.

⁹ ABH 1992, 178.

¹⁰ ABH 1992, 179.

¹¹ ABH 1992, 180.

¹² ABH 1992, 181.

¹³ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167.

műséget, az önkényes jogalkalmazás lehetőségét kizáró követelményének.¹⁴

A 13/2000. (V. 12.) AB határozatból:

[A Btk. 269. § (2) bekezdésének a 30/1990. (V. 26.) AB határozatbeli vizsgálatához képest] jelen ügyben a véleménynyilvánítás szabadsága az Alkotmányra közvetlenül visszavezethető más normatív alkotmányos értékekkel ütközik, s különbözik a konkrét büntetőjogi norma szerkezete is (pl. az elkövetési tárgy) a korábbi alkotmánybíróági vizsgálat alapjául szolgáló normákétól.

Az Alkotmány 75. és 76. §-ában foglalt normatív rendelkezések a nemzeti jelképeket mint alkotmányos értékeket, az alkotmányos védelem tárgyait határozzák meg. A nemzeti jelképek tárgyi valóságát és kettős funkcióját – mivel azok nemzeti jelképként és egyúttal a Magyar Köztársaság állami szimbólumaiként is funkcionálnak – kifejező alkotmányi szabályok adják meg e jelképek kiemelkedő közjogi jelentőségét.¹⁵

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a nemzeti jelképeket illető negatív tartalmú vélemények, a jelképek történetére, értékére, közjogi jelentőségére vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása, esetleg megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok kifejezésre juttatása, értelemszerűen nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságának.¹⁶

A 14/2000. (V. 12.) AB határozatból:

A Btk. 269/B. §-a nem ütközik az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében meghatározott diszkrimináció tilalmába sem. A diszkrimináció tilalmának sérelme különösen nem áll fenn az indítványozók által felvetett abban az összefüggésben, hogy a Btk. csupán a tényállásban megjelölt jelképek használatát bünteti, más egyéb önkényuralmi jelképeket azonban nem. A vizsgált tényállás nem tesz különbséget emberek között politikai meggyőződésük alapján, hanem általában, mindenkire vonatkozóan és politikai meggyőződéstől függetlenül tiltja az önkényuralmi jelképek használatát, önkényuralmi jelképnek minősítve mind a fasiszta önkényhez, mind a kommunista önkényhez kapcsolódó jelképeket.¹⁷

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint [...] a Btk. 269/B. §-ának vizsgálatára vonatkozóan több következtetés vonható le. Ezek egyike az, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi eszközzel történő korlátozására az uszítás tényállásától eltérő más tényállások esetében is sor kerülhet.

Ennek alkotmányos kereteit egyrészt a gyűlöletre uszítás, másrészt a sértő kifejezésnek vagy azzal egyenértékű cselekménynek pusztán a köznyugalom megzavarására alkalmas volta –

mint elkövetési magatartások – kijelölik. Eszerint a gyűlöletre uszítás tényállásánál szélesebb körben, de a gyalázkodásnál mégis szűkebben, alkotmányosan büntetőjogi korlátozás alá vonható a közösségek méltóságát sértő, köznyugalmat veszélyeztető magatartás is.

Az alkotmányosan még megengedett korlátozhatóság határa tehát ott van, amikor a tiltott magatartás nem pusztán egy – helyesnek vagy helytelennek tartott – politikai nézetet fejez ki, hanem annál több: a demokrácia értékei mellett elkötelezett közösségek méltóságát sértve veszélyezteti a köznyugalmat is.

Az Alkotmánybíróság a fentiek szerint eddig is elismerte, hogy a köznyugalom bizonyos mértékű megzavarása igazolhatja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. A köznyugalom ilyen esetben büntetőjogi védelem alatt állhat.

Más kérdés e védelem terjedelme, mivel azt, hogy a véleménynyilvánításhoz való jog a köznyugalom milyen mértékű megzavarásánál korlátozható alkotmányosan, csak esetenként vizsgálva lehet eldönteni [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167.].¹⁸

[...]a jelen esetben a büntetőjog által megfogalmazott védett tárgy mellett a vizsgált jogszabály más alkotmányos értékek védelmét is szolgálja. Ilyen az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében említett jogállam demokratikus volta, továbbá a 2. § (3) bekezdésében meghatározott tilalom és az Alkotmány 70/A. §-ában megfogalmazott az a követelmény, amely szerint a jognak mindenkit egyenlő méltóságú személyként kell kezelnie [9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46.].¹⁹

Az Alkotmánybíróság [...] megállapítja, hogy a demokrácia értékei mellett elkötelezett közösségek méltóságát a Btk. 269/B. §-ában meghatározottak szerinti védő szabály tehát a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos korlátja lehet.

Jóllehet, hogy a törvény által védett értékek – mint a köznyugalom és a demokrácia értékei mellett elkötelezett közösségek méltósága – megsértésének büntetőjogi szankcionálása külön-külön esetleg más alkotmányossági elbírálás, illetve értékelés alá eshetne; mivel azonban az önkényuralmi jelképek használata e két értéket együttesen, egyszerre sérti, egymást felerősítő, kumulatív hatásuk jelentkezik, és ehhez kapcsolódik a közvetlen történelmi előzményeknek még ma is érvényesülő hatása.

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy Magyarország történelmi tapasztalatai, és az alkotmányos értékeket fenyegető az a veszély, amelyet ma még az elmúlt diktatúrák ideológiáin alapuló tevékenységeknek a nyilvánosságban való megjelenése jelenthet a magyar társadalomra, meg-

¹⁴ ABH 1999, 110–111.

¹⁵ ABH 2000, 67.

¹⁶ ABH 2000, 70.

¹⁷ ABH 2000, 88.

¹⁸ ABH 2000, 92.

¹⁹ ABH 2000, 99.

győzően, objektíve és ésszerűen igazolják e tevékenységek tiltását és a büntetőjogi eszközökkel való fellépést; a véleménynyilvánítási szabadságnak a Btk. 269/B. § (1) bekezdésében megjelenő korlátozása a történelmi háttér fényében nyomós társadalmi szükségletre adott válasznak tekintendő.²⁰

2.2. Beleszólás a közügyekbe, a közszereplők bírálhatósága

Az Alkotmánybíróság még a véleménynyilvánítási szabadság tartalmának és korlátozhatóságának kifejtése előtt – az igazságügy-miniszter indítványára – értelmezte az Alkotmány 31. § (1) bekezdését, amely szerint a köztársasági elnök személye sérthetetlen; büntetőjogi védelmét külön törvény biztosítja.

A 48/1991. (IX. 26.) AB határozatból:

A rendelkező részből:

Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 31/A. § (1) bekezdésének értelmezése alapján megállapítja:

1. A köztársasági elnök személyének sérthetetlenége a köztársasági elnök alkotmányjogi jogállásának része. A sérthetetlenség folytán a köztársasági elnök nem visel politikai felelősséget az Országgyűléssel szemben, jogi felelőssége pedig kizárólag az Alkotmány 31. § (4) bekezdése, a 31/A. § (2)–(6) bekezdése és a 32. § szerint áll fenn.

2. A köztársaság elnök büntetőjogi védelméről törvényben kell rendelkezni. E törvény tartalmát az Országgyűlés belátása szerint határozza meg.²¹

Az indokolásból:

A köztársasági elnök személyének sérthetetlenége elsősorban az elnök alkotmányjogi jogállásának része, politikai felelősségének hiányát és jogi felelősségének korlátozott voltát jelenti. Csak másodsorban – történelmi analógiák útján – hozható kapcsolatba az uralkodók, illetve államfők sajátos büntetőjogi védelmével. Az Alkotmány szövege mindkét aspektust tartalmazza, de külön-külön: egyrészt a köztársasági elnök személye sérthetetlen; másrészt a köztársasági elnök személyének büntetőjogi védelmét külön törvénnyel biztosítani kell.²²

Az Alkotmány 31. § (1) bekezdése az ott előírt büntetőjogi védelem körét illetően nem ad semmiféle útmutatást. A törvényhozó döntésére tartozik, hogy a köztársasági elnök speciális büntetőjogi védelmét mire terjeszti ki: az elnök életére, testi épségére, becsületére, hírnevére. Ugyancsak a törvényhozó belátásától függ, hogy a védelem sajátossága miben áll; pl. a büntetés szigorúságában, vagy enyhességében, vagy az egyébként magánvadás cselekmények hivatalbóli üldözésében stb.

Abból, hogy az Alkotmány folytatja azt a tradíciót, hogy a legmagasabb közjogi méltóság büntetőjogi védelméről külön törvény meghozását rendeli el, nem következik kényszerítően az,

hogy e külön törvény tartalmának is a hagyományt kell követnie. Az Alkotmány 29. §-ának az a kitétele, mely szerint a köztársasági elnök „kifejezi a nemzet egységét”, az adott összefüggésben sokkal inkább a köztársasági elnöki funkció pártatlanságát fejezi ki, mintsem azt, hogy az elnök elleni támadás egy nemzeti jelkép (zászló, címer, himnusz) megsértésével esne egy tekintet alá. A becsület védelmének speciális szabályozásakor a törvényhozó egyaránt mérlegelheti azt, hogy szigorúbb szankciókat alkalmaz, vagy pedig hogy inkább a közhivatalt és tisztségeket betöltők hivatali tevékenysége szabad bírálatának biztosít szélesebb lehetőséget.

Ha a törvényhozó az elnök becsületének és méltóságának fokozott védelmét állapítaná meg, az Alkotmánybíróság felhívja a figyelmet arra, hogy ennek során a szabad véleménynyilvánításhoz való jog [61. § (1) bekezdés] lényeges tartalmát nem korlátozhatja.²³

A büntetőjogász szakmai közvéleményben – talán nem túlzás – az igazi felzúdulást a Btk. 232. §-át megsemmisítő 36/1994. (VI. 24.) AB határozat váltotta ki. Wiener A. Imre e határozatot komoly szakmai kritikával illette²⁴; megállapításaival részben egyetérttem.²⁵ Az Alkotmánybíróság valóban sebeket ejtett a büntetőjogi dogmatikán annak érdekében, hogy a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi eszközökkel való korlátozásában a közlés szabadságának terjedelméről, a korlátozhatóság eszközeiről és hatáiról kialakított értelmezése a gyakorlatban érvényesüljön. Ezt utóbb Sólyom László is elismerte.²⁶ A kodifikáció számára azonban a határozat irányadó lehet.

A rendelkező részből:

1. Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy nem ellentétes az Alkotmánnyal a hatóság vagy a hivatalos személy becsületének vagy jó hírnevének büntetőjogi védelme. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog által védett, alkotmányosan nem büntethető véleménynyilvánítás köre azonban a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb, mint más személyeknél.

[...]

3. A Btk. 179. és 180. §-ainak alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által alkotmányosan védett, így nem büntethető véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel és in-

²³ ABH 1991, 237–238.

²⁴ Büntetőpolitika–Büntetőjog (Jogsabálytan), In: Büntetendőség–Büntethetőség, Büntetőjogi tanulmányok, KJK–MTA ÁJK, Bp. 1997. 46.

²⁵ Palánkainé: Alkotmányos büntetőjog – néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól. In: Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára, Magyar Kriminológiai Társaság, Bp. 1998. 24.

²⁶ A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez, Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélget, Fundamentum 1997/1, 40.

²⁰ ABK 2000. 5., 149.

²¹ ABH 1991, 220.

²² ABH 1991, 236.

tézményekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tagabb legyen, mint más személyeknél.

A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.²⁷

Az indokolásból:

A becsületvédelem büntetőjogi eszközei a véleménynyilvánítási szabadságot az emberi méltósághoz való jog és a jó hírnévhez való jog alkotmányos értékeinek védelmében korlátozzák.²⁸

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a Btk. 232. §-a alkotmányellenes, mert

– a közhatalom gyakorlóinak sérelmére elkövetett rágalmozást és becsületsértést a más személyek sérelmére elkövetett cselekményekkel azonosan széles körben bünteti és ez nyilvánvalóan ellentétes az Európai Emberi Jogi Bíróság állandó gyakorlatában kifejezésre jutó elvekkel;

– a közügyekben büntetni rendeli az értékítéletet kifejező véleménynyilvánítást, ami az alkotmányos alapjog szükségtelen és aránytalan korlátozása;

– a tényközlés tekintetében nem különböztet valót és valótlan, ezen belül pedig a tudatosan hamis, illetve a hivatásból, foglalkozásból adódó szabályok megsértése miatt gondatlanságból valótlan tényállítások között, holott a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi eszközökkel csak utóbbiak esetében korlátozható alkotmányosan.²⁹

Az Alkotmánybíróság az **1233/B/1995. AB határozatban** elutasította, hogy a Btk. 180. § (1) bekezdés a) pontjában meghatározott becsületsértés vétsége a diszkrimináció tilalmának megsértését jelenti, és ellentétes a 36/1994. (VI. 24.) AB határozattal.

Az indokolásból:

A Btk. 180. § (1) bekezdésének a) pontja csak közvetve vonatkozik a sértettek jogállására vagy személyi körére, státusára. A törvény nem személyiségi, hanem tevékenységi szempontokat – munkakör ellátása, közmegegyezés teljesítése, közérdekű tevékenység – határoz meg releváns körül-

ményként, és ezáltal emeli ki a becsületsértés vétségét a becsületsértés szabálysértésének, mint „alapeset”-nek a köréből. Ez a szabályozási mód viszont nem azonos az „egyéb helyzet szerinti”, a diszkrimináció alkotmányos tilalmába ütköző különbségtétellel. Ez csupán azt jelenti, hogy a törvény fokozottabb büntetőjogi védelmet kíván biztosítani arra az esetre, amikor a becsületsértést valamely munkakör, közfeladat ellátása, illetve, közérdekű tevékenység során, vagy amiatt valósítják meg, az ezt végző személy sérelmére.

Az ilyen sértettet nem általában, hanem csak esetileg, az adott tevékenységével kapcsolatban illeti meg a fokozott büntetőjogi védelem, tehát nincs szó privilegizált személyek valamely csoportjáról. Következésképpen a sértett javára pozitív diszkrimináció nem állapítható meg.³⁰

Az Alkotmánybíróság a jelen ügyben arra a következtetésre jutott, hogy a közmegegyezésnek, a közérdekű tevékenységnek, valamint a munkakör ellátásának törvényi tényállási elemként történő kiemelése nem ítéhető meg ugyanolyan módon, mint a korábban megsemmisített Btk. 232. §-ban biztosított, és a hivatalos személyeket megillető fokozottabb büntetőjogi védelem.

A Btk. 180. § (1) bekezdés a) pontjában felsorolt és kiemelt tényállási elemek – valamely munkakör, tisztség, tevékenység ellátása – nem különleges státusú, kinevezett vagy megválasztott személyekre, hanem olyan működésre vonatkoznak, amelyeket bármely állampolgár elláthat, köztük természetesen a hivatalos személyek is, de adott esetben bárki. Ekként a büntetőjogi védelem tekintetében a kivételezettség, a pozitív diszkrimináció megszűnt, s e védelem egyenlő mértékben illet meg – azonos körülmények között – mindenkint, így a hivatalos személyeket is.

A fokozott büntetőjogi védelem akkor alkotmányos, ha megfelelő indoka van, vagyis, ha a tevékenységek kiemelése nem önkényes. Másfajta tevékenységekkel (szabadidős tevékenység, tanulás, sportolás stb.) ellentétben a munkakörrel, közérdekű tevékenységgel kapcsolatos becsületsértés bűncselekménnyé nyilvánítása nem önkényes, ugyanis az ember társadalmi megbecsülése nagyban függ attól, hogy környezete miként vélekedik munkakörének, közfeladatainak ellátásáról. Mindez nem zárja ki, hogy a jogalkotó – alkotmányjogilag indokolt esetben – másfajta tevékenységeket is kiemelt védelemben részesítsen.³¹

2.3. A rémhírterjesztés

A rémhírterjesztés alkotmányossága kérdésében hozott **18/2000. (VI. 6.) AB határozatban** a lehetséges törvényi szabályozásra vonatkozó üzenet eljutott a címzetthez, így csupán a köznyugalom büntetőjogi védhetőségére vonatkozó megállapítás kiemelését tartom indokoltnak.

²⁷ ABH 1994, 219.

²⁸ ABH 1994, 224.

²⁹ ABH 1994, 228.

³⁰ ABH 2000, 621.

³¹ ABH 2000, 622–623.

A köznyugalom az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében normatív tartalommal meghatározott jogállamisággal összefüggésben nyer alkotmányos értéktartalmat; mint a demokratikus jogállam létezésének egyik lényeges feltétele, rendezett belpolitikai és társadalmi együttélési viszonyokat juttat kifejezésre. A köznyugalom alkotmányos érték, amelyre kiterjed az állam védelmi kötelezettsége, így ennek érdekében a büntetőjog eszközeinek igénybevétele általánosságban sem szükségtelenek, sem aránytalannak nem tekinthetők.³²

2.4. A sajtórendészeti vétség

A Btk. 213. § a) pontjában meghatározott vétség alkotmányellenességének megállapítását elutasító **2269/B/1991. AB határozatból:**

A sajtótermék előállításának és terjesztésének engedélyhez kötése nem minden körülmények között és nem feltétlenül alkotmányellenes. Azzal, hogy az Stv. [1986. évi II. tv.] főszabályként már nem köti engedélyhez sajtótermék előállítását és nyilvános közlését, nem teszi elvileg és minden esetre vonatkozóan alkotmányellenessé az engedélyhez kötést és nem teszi tárgyalanná a Btk. szóban forgó rendelkezésének büntető előírásait. Az Alkotmány 8. § (4) bekezdése szerint „rendkívüli állapot, szükségállapot, vagy veszélyhelyzet idején az alapvető jogok gyakorlása – az 54–56. §-ban, az 57. § (2)–(4) bekezdésében, a 60. §-ban, a 66–69. §-ban és a 70/E. §-ban megállapított alapvető jogok kivételével – felfüggeszhető, vagy korlátozható.” Az Alkotmány tehát megengedi a 61. § (1) bekezdésben foglalt szabad véleménynyilvánítás és a (2) bekezdésben foglalt sajtószabadság alapvető jogának felfüggesztését vagy korlátozását.

2. A Btk. tehát minden olyan esetben, amikor az engedélyhez kötés alkotmányos, alkotmányosan szankcionál. Az engedélyhez kötés alkotmányosságát nem a Btk. kerettényállásának, hanem az engedélyezést elrendelő jogszabály alkotmányosságának vizsgálata során kell eldönteni.³³

3. A tulajdonhoz való jog korlátozása

3.1. A tulajdoni formák büntetőjogi védelme közötti megkülönböztetésnek alkotmányosságát vizsgálta a **6/1992. (I. 30.) AB határozat** (ABH 1992, 40–43.). Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 9. §-ára tekintettel megsemmisítette Btk. akkor hatályos 320. §-át és 326. §-ának (4) bekezdését, valamint több, ezekkel összefüggő rendelkezést.³⁴ Az indokolásból:

[...] a hatályos Büntető Törvénykönyvnek a hanyag kezelésre és a rongálásnál a társadalmi tulajdon ellen gondatlanságból elkövetett cselekményekre vonatkozó rendelkezései sértik a jogállam által is megkövetelt egyenlő elbánás elvét,

azaz bármilyen tulajdon számára egyenlő védelem nyújtásának a kötelezettségét.

[...] a diszkrimináció tilalma nem értelmezendő úgy, hogy kellő alkotmányos indok esetén a jogalkotó ne különböztethessen a tulajdon büntetőjogi védelmében. A tulajdon tárgyának közösségi rendeltetése, közszolgáltatásra szánt használata, közcélú hasznossága alapja és alkotmányosan igazolható indoka lehet a szigorúbb büntetőjogi védelemnek. A pozitív diszkrimináció abban is megnyilvánulhat, hogy a gondatlan elkövetést is büntetik.³⁵

3.2. Veszélyes eb tartásával kapcsolatos kötelezettség megszegése; Tiltott állatviadal szervezése; elkobzás (Btk. 266. §, 266/A. § és 286. §) – a 26/B/1997. AB határozatból:

A tulajdonhoz való jog – az Alkotmánybíróság állandó gyakorlatában a 7/1991. (II. 28.) AB határozatban először kifejtettek szerint (ABH 1991. 22, 25.) – alapvető jog.

Az Alkotmánybíróság a 64/1993. (XII. 22.) AB határozatában kifejtette álláspontját az alapjogi tulajdonvédelem sajátosságairól és elvi elhatározta a tulajdonkorlátozás alkotmányossági vizsgálata során alkalmazandó szempontokat. [...]

Az állam életvédelmi kötelezettségének teljesítésére vonatkozó jogalkotói cél alapján megfogalmazott jogi rendelkezések feltétlenül alátámasztják a tulajdonkorlátozás közérdekűségét, e megoldással a jogalkotó nem sért más alkotmányos jogot.

Éppen ellenkezőleg: az élethez való jog objektív oldalából ugyanis az államnak nem csupán az a kötelessége következik, hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezési intézkedésekkel gondoskodják, hanem ennél több. [...]

Az állam életvédelmi kötelezettségéből fakadóan a jogalkotó a Btk.-ba illesztett rendelkezésekkel büntetőjogi eszközök megteremtésével is kifejezésre juttatja szándékát. E törvényi megoldással a jogalkotó olyan jogi szabályozást választott, amely megfelelő összhangban van az elérni kívánt, az életvédelmi kötelezettséget biztosító céllal.³⁶

3.3. Hűtlen kezelés – 481/B/1999. AB határozat: Az Alkotmánybíróság a Btk. 319. §-át a tulajdonhoz való jog, a magántulajdon védelme és a vállalkozás szabadsága alapján sérelmező indítványt – a büntetőjogi tényállás alkotmányossági kérdéseinek részletes elemzése alapján – elutasította.³⁷

³² ABH 2000, 123.

³³ ABH 1996, 381.

³⁴ ABH 1992, 40.

³⁵ ABH 1992, 42–43.

³⁶ ABK 2000. 5., 169.

³⁷ ABK 2002. 6–7. 372.

4. Egyes bűncselekmények

Az Alkotmánybíróság – az indítványok megszabta körben – további bűncselekmények alkotmányossága tekintetében is állást foglalt. A jobb áttekinthetőség érdekében e helyütt azokat is felüntettem, amelyek a tanulmány korábbi részeiben – valamilyen általánosítható tétel okán – már szerepeltek. A sorrend a Btk.-t követi.

4.1. Magánlaksértés – 1427/B/1995. AB határozat: Az Alkotmánybíróság a Btk. 176. § (3) bekezdése alkotmányellenességének megállapítására elutasította. Az indokolásból még kiemelésre érdemes:

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a Btk. 176. § és az Alkotmány 59. § (1) bekezdése között nincs ellentét. Ez a büntetőjogi szabályozás az alapjog védelme érdekében szükséges, és a szankcióját illetően sem aránytalan.

Megjegyzi az Alkotmánybíróság, hogy nemcsak a büntetőjog, hanem a közigazgatási jog, a polgári jog és a polgári eljárásjog is különféle jogi eszközöket (birtokvédelem, birtokháborítás megszüntetése, lakás-kiürítési per stb.) biztosít ezen alkotmányos jog védelme érdekében. Az államra ugyanis olyan kötelezettség hárul, hogy az Alkotmányban felsorolt intézményeket és az ott deklarált alapjogokat többféle jogi eszközzel, és szükség esetén a büntetőjog eszközeivel is biztosítsa.³⁸

4.2. Tartás elmulasztása, – 995/B/1990. AB határozat: Az Alkotmánybíróság a Csjt. rendelkezéseit érintő indítványok tekintetében foglalt állást. Az indítványozók a tartási kötelezettséggel kapcsolatos jogszabályok közül a Btk. 196. §-ának alkotmányellenességét is sérelmezték. Álláspontjuk szerint e szabály nemzetközi szerződésben foglalt elvekkel ütközik, és sérti az Alkotmány 70/A. §-át is, amikor polgári jogi tartozás nem teljesítéséért az elvált apákra még büntető szankciók alkalmazását is lehetővé teszi. Az Alkotmánybíróság – többek között – a következőket állapította meg.

Az elmulasztott gyermektartásdíj-követelés azonban nem egyszerűen polgári jogi követelés. A tartásdíj – mint arra az Alkotmánybíróság rámutatott – a gyermek testi, szellemi jólétét biztosító anyagi feltételek része, amelyet a szülő saját megélhetése rovására is köteles megteremteni. A megítélt tartásdíj összeg nem fizetése esetén megnyílt követelés tehát nem minősülhet egyszerűen polgári jogi kötelezettségnek, amely büntető eszközökkel nem szankcionálható. A tartásdíj megfizetésének elmulasztása, ha az a gyermek létét veszélyeztető súlyos mulasztás, (a gyermeket nélkülözésnek, illetve súlyos nélkülözésnek teszi ki) a büntetőjogi szankcióval kikényszeríthető lesz. Ezzel összefüggésben a nemzetközi egyezségokmányban foglalt tilalom éppen ezért fel sem hozható.

Már csak azért sem, mert a Gyermek Jogairól szóló Nemzetközi Egyezményt aláíró államok számára – mint amilyen Magyarország is – a gyermek érdeke, mégpedig a „gyermek mindenkélett álló érdekének” védelme jelent elsődleges szabályt. E védelmet kell szolgálniuk a hatóságoknak minden ténykedésükben. Ez a kötelezettség jelenik meg tehát a Btk. 196. §-ában is. Ez kivételes és legsúlyosabb korlátozó eszköz ugyan, de mert a Btk. ugyanezen §-a további bekezdéseiben teljesítés esetén a korlátlan enyhítést, illetve a mentesülést, „szabadulást” is lehetővé teszi, a törvényi rendelkezések az alkotmányos elvekkel összhangban állanak.³⁹

A 1091/B/1999. AB határozat: Az Alkotmánybíróság elutasította a Btk. 196. § (4) bekezdésben meghatározott büntethetőséget megszüntető, illetve a büntetés korlátlan enyhítését lehetővé tévő rendelkezés elleni indítványt.⁴⁰

4.3. Vérfertőzés – 20/1999. (VI. 25.) AB határozat: Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy Btk. 203. § (3) bekezdésének a „vagy természet elleni fajtalanságot követ el,” szövegrésze alkotmányellenes, ezért azt megsemmisítette; a Btk. 203. § (1) és (2) bekezdése és (3) bekezdése alkotmányellenességének megállapítására irányuló indítványokat elutasította.⁴¹ Az indokolásból:

A vizsgált tényállás nem nyilvánítja bűncselekménnyé a különmemű testvérek közötti fajtalanság elkövetését. A tényállás tehát különbséget tesz ugyanazon magatartás tekintetében az azonos nemű és a különmemű testvérek között.

A különbségtétel alapja a vizsgált esetben egyedül a szexuális irányultság: eszerint a homoszexuális testvérpárokat fenyegeti büntetéssel a törvény, a heteroszexuális testvérpárokat nem. Ez, az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése alapján, az „egyéb helyzet” szerinti különbségtétel.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint „az egyéb helyzet” szerinti különbségtételnél azt kell vizsgálni, hogy van-e annak „tárgyilagossá mérlegelés szerint ésszerű oka” [35/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994. 197. 200.].

A vizsgált esetben ilyen ok nincs. Nem indokolható ésszerűen a különmemű testvérek közötti fajtalanság és az azonos nemű testvérek közötti fajtalanság eltérő büntetőjogi megítélése. Nem igazolható az sem, hogy eltérő lenne ezek társadalomra veszélyessége.⁴²

4.4. Egyesülési joggal visszaélés – 58/1997. (XI. 5.) AB határozat: Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk. 212. §-a alkotmányellenes.⁴³ A határozat releváns rendelkezéseit a tanulmány korábbi részei tartalmazzák.

4.5. Hivatali visszaélés – 435/B/1999. AB határozat: Az Alkotmánybíróság a jogi szabályo-

³⁸ ABH 2000, 627.

³⁹ ABH 1993, 526–527.

⁴⁰ ABK 2002. február, 76.

⁴¹ ABH 1999, 159.

⁴² ABH 1999, 162–163.

⁴³ ABH 1997, 348.

zás absztrakciójával kapcsolatos alkotmányosság követelmények vizsgálata után elutasította a Btk. 225. §-át a jogbiztonság hiánya alapján sérelmező indítványt.⁴⁴

4.6. Hivatalos személy elleni erőszak – 1188/B/1995. AB határozat: Az Alkotmánybíróság a Btk. 229. § (1) bekezdés első és második fordulata alkotmányellenességének megállapítására irányuló indítványt elutasította.

Az indokolásból:

Az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált jogállamiságból értelemszerűen következik, hogy az állam arra hivatott alkotmányos szervei jogszabályokat alkotnak a jogbiztonság fenntartása érdekében, és hogy e jogszabályok végrehajtásának törvényes eszközeit is biztosítják. A jogbiztonság magában foglalja azt a követelményt is, hogy a jogszabályokat, valamint az azok alkalmazása során hozott hatósági határozatokat végre kell hajtani.[...]

Önkéntes jogkövetés hiányában tehát a hatósági határozatok végrehajtását, a jogbiztonság és a közrend fenntartását a törvényben biztosított különféle kényszerintézkedések alkalmazásával kell és lehet biztosítani. Ezért a különböző eljárási jogok számos törvényes kényszerintézkedést és kényszerítő eszközt szabályoznak, s ezeket mindig hivatalos személyek fogatosítják. A törvényes kényszerintézkedések során közreműködő hivatalos személynek pedig meg kell kapnia a büntetőjog eszközeivel biztosított jogvédelmet is.⁴⁵

4.7. Zugírászat – 555/B/2000. AB határozat: Az Alkotmánybíróság a Btk. 248. §-ában, a 2002. április 1-je előtt hatályban volt tényállást sérelmező, az Alkotmány számos rendelkezésére hivatkozó indítványt elutasította.⁴⁶

4.8. Tiltott szerecsenjáték szervezése – 871/B/1994. AB határozat: Az Alkotmánybíróság elutasította a Btk. 267. §-a alkotmányellenességének megállapítására irányuló indítványt.⁴⁷ Az indokolásnak a kodifikáció szempontjából releváns megállapításait a tanulmány korábbi része tartalmazza.

4.9. Visszaélés teljesítményfokozó szerrel vagy módszerrel – 47/2000. (XII. 14.) AB határozat: Az Alkotmánybíróság a jogbiztonság követelményeinek megsértése miatt a Btk. 283/B. §-át megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság azonban rámutat arra, hogy a teljesítményfokozó szerek használata, előállítása, forgalmazása, kereskedelme stb. a versenyszerű vagy hivatásszerű sporttevékenység körében, illetve ezekkel összefüggésben olyan társadalomra veszélyes magatartásként jelentkezhet, amely büntetőjogi szankcionálást igényel. Az ilyen

büntetőjogi szankcionálás önmagában nem alkotmányellenes, ezért a jogalkotó – az alkotmányos büntetőjog keretein belül – nincs elzárva a megfelelő büntetőjogszabályok megalkotásától.⁴⁸

4.10. A honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények – 46/1994. (X. 21.) AB határozat:

Az Alkotmánybíróság határozatában a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény rendelkezései ellen benyújtott indítványokat vizsgálta. Az indítványozók egyike kérte a Btk. XIX. fejezete egyes bűncselekményeinek (334–338. §-ok) alkotmányossági vizsgálatát. Az indítványt az Alkotmánybíróság elutasította.

Az indokolásból:

A Btk. XIX. fejezetében foglalt, kifogásolt büntetőjogi tényállások az Alkotmány 70/H. §-ában foglalt honvédelmi kötelezettség nem teljesítésének szankciói. A támadott büntető rendelkezések által kilátásba helyezett szabadságelvonás tehát egy alkotmányos állampolgári kötelezettség érvényesítését szolgálja. Ez a büntetőjogi szankcionálás éppen az alternatív honvédelmi szolgálat alkotmányos és törvényi lehetőségének bevezetése óta általában nem hozható összefüggésbe a lelkiismereti és vallásszabadságnak az Alkotmány 60. §-ában garantált jogával. Azoknak a hadköteleseknek ugyanis, akik lelkiismereti okból nem kívánnak katonai szolgálatot teljesíteni, e joguk érvényesítése érdekében nem kell elkövetniük a kifogásolt tényállások egyikét sem, hiszen rendelkezésükre áll az alternatív szolgálat legális lehetősége.

Az indítványozó érvelése szerint léteznek olyan vallási kislekezetek, amelyek a civil szolgálatot is elutasítják. Az ilyen felekezetek képviselői esetében a kifogásolt szabályozás kétségkívül korlátozza a lelkiismereti és vallásszabadságot. Az Alkotmánybíróság állandó joggyakorlata szerint az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközeihez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. [Vö. pl. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171.] Ilyen alkotmányos értéket képvisel a haza védelme, amely az Alkotmány 70/H. § (1) bekezdése értelmében minden állampolgár kötelessége. Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint a haza védelmének érdekében arányban áll az az alapjogsérelem, amelyet azok a hadkötelesek kénytelenek elszenvedni, akik a honvédelmi kötelezettség teljesítésének az Alkotmány 70/H. § (2) bekezdésében biztosított egyik lehetőségét sem fogadják el.⁴⁹

⁴⁴ ABH 2001, 1080.

⁴⁵ ABH 2000, 615–616.

⁴⁶ ABH 2001, 1143.

⁴⁷ ABH 2000, 582.

⁴⁸ ABH 2000, 381–382.

⁴⁹ ABH 1994, 278–279.

A VAGYONELKOBZÁSRÓL

1. A vagyonekobbzás szabályozásának nemzetközi alakulásáról

1.1. A vagyonekobbzását kimondó büntetés tilalmának alkotmányban történő megfogalmazása több európai ország alaptörvényében megtalálható. Így pl.: a belga alkotmány 17. cikke azt rögzíti, hogy „Vagyonekobbzását kimondó büntetést nem lehet kiszabni.” A norvég alkotmány 104. §-a szerint „A földek és javak elkobbzása eltöröltetik.”¹

A román alkotmány 41. cikk (7) bekezdése értelmében a törvényes úton szerzett vagyont nem lehet elkobbzni. A megszerzés törvényes jellege feltételezett. Ugyanezen cikk (8) bekezdése azt rögzíti, hogy a bűncselekmény elkobbzására szánt vagy használt, illetve az ezek elkobbzásából eredő javak csakis a törvény feltételei között kobbzhatók el.²

Ez az alkotmányi tilalom néhány államban csak a teljes vagyonekobbzására vonatkozik [pl. görög: 7. cikk (3) bek., török: 38. cikk]. Több nyugat-európai országban pedig, ha alkotmányi szinten nem is tiltják a teljes vagy a részleges vagyonekobbzás büntetés alkalmazását, de a büntető kódexek nem szabályozzák, így nem teszik lehetővé az ilyen szankció kiszabását.

1.2. A vagyonekobbzástól, mint büntetéstől azonban megkülönböztetendő a bűncselekménnyel szerzett vagyoni előny elvonását lehetővé tevő büntetőjogi jogkövetkezmény, amelynek kriminálpolitikai jelentősége egyre nő a nyugati országok többségében. Ilyen szankciót főként azoknál a bűncselekmény-kategóriáknál írnak elő, illetve alkalmaznak, amelyeknél nagy nyereség érhető el (pl.: szervezett kábítószer-kereskedelem, illegális fegyverkereskedelem, továbbá környezetkárosítás, gazdasági bűnelkobbzás területén, de olyan klasszikus deliktumoknál is, mint az orgazdaság vagy a kirtartottság). Ezen büntetőjogi jogkövetkezmények jogi természete vitatott és gyakorlati alkalmazásuk általában nem számottevő ugyan, de a szervezett bűnözéssel szembeni intenzívebb és hatékonyabb fellépés érdekében a büntetőjog eszköztárából nem hiányozhatnak.³

A szerző a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán a Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék vezetője

¹ Nagy Ferenc: Az anyagi büntetőjog és az alkotmány. In.: Alkotmány és jogtudomány. (Szerk.: Tóth Károly) Acta Jur. et Pol. Szeged, 1996. 90. p.

² In.: Kelet-Európa új Alkotmányai. (Szerk.: Tóth Károly) Szeged, 1997. 280. p.

³ Kaiser, Günther: Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen. 10. Aufl. Heidelberg, 1997. 437–440. p.

1.3. Így pl. a németeknél a szervezett bűnözés elleni küzdelmet szolgáló 1992. július 15-i törvény – számos más rendelkezése mellett – két új szankciót vezetett be a Btk.-ba, amivel a törvényhozó a szervezett bűnelkobbzásokat a legérzékenyebb pontján, a pénzügyi oldalán igyekszik megragadni: a vagyoni büntetést (Vermögensstrafe) és az ún. bővített (kiterjesztett) elvonást (Erweiterter Verfall). A Btk. 43a §-ába illesztett vagyoni büntetés értelmében a bíróság az életfogytig tartó, vagy a két évnél hosszabb határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés mellett pénzügyi fizetését rendelheti el, amelynek felső határát az elkobbtató vagyonnak az értéke (nagysága) határozza meg, amennyiben a törvény erre kifejezetten lehetőséget ad (főként a szervezett bűnözés szempontjából tipikus bűncselekmények esetében, mint pl. a kábítószer-törvény szerinti egyes büntetéseknél). Az, hogy az elkobbtató a vagyont legálisan vagy illegálisan szerzte, a büntetés elrendelésénél nem játszik szerepet, viszont az általános büntetés-kiszabási elvek figyelembe vételével kell e szankciót alkalmazni.

A Btk. 73d §-a olyan tárgyak elvonásáról rendelkezik, amelyeket az elkobbtató jogellenes büntetendő cselekmények elkobbzásáért vagy belőlük szerzett. Az elvonás mindkét formája [a 73. § szerinti elvonás és a 73d § szerinti bővített (kiterjesztett) elvonás] a tulajdon ellen irányul és – szemben az elkobbzással – nem vonatkozik a bűncselekmény elkobbzásának eszközére, valamint a bűncselekmény produktumára, hanem a büntetendő cselekményből származó bruttó bevételre.⁴

A vagyoni büntetés németországi bevezetését mindenekelőtt a rendőri vonal szorgalmazta, míg a tudomány, az ügyvédi és más gyakorlati jogi szakemberek is erőteljes alkotmányjogi aggályokat juttattak kifejezésre.⁵ Úgy tűnik, ez az aggály megalapozott volt. Mivel a német szövetség-

⁴ A német szabályozásról lásd Schönke, A. – Schröder, H. – Eser, A.: Strafgesetzbuch. Kommentar 26. Aufl. München 2001. 957–978. p.; Lackner, K. – Kühl, K.: Strafgesetzbuch mit Erläuterungen. 24. Aufl. München 2001. 422–431. p. A német szabályozásról magyar nyelven lásd Nagy Ferenc: 1996. i. m. 90–91. p.; Rajmon Balázs: A vagyonekobbzás német szabályai. Magyar Jog, 2001. 8. sz. 493–502. p.

⁵ Eser, Albin: Neue Wege der Gewinnabschöpfung im Kampf gegen die organisierte Kriminalität? In: Festschrift für Walter Stree und Johannes Wessels. Heidelberg, 1993. 833–853.; Jescheck, H.-H. – Weigend, T.: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. 5. Aufl. Berlin, 1996. 789–795. p. Lackner szerint a vagyoni büntetés szabályozása a törvényhozói intenció szerint felemás koncepció alapul és ezért a büntetési rendszerben „idegen test”. Egyrészt nyilvánítottan büntetés kell legyen és így a bűnösségi elv kell, hogy érvényesüljön, másrészt viszont bűnösségtől független célt követ a szabályozás az elkobbzás eszközeként. Lásd: Lackner, K. – Kühl, K.: im. 235–235. p.

gi alkotmánybíróság 2002. március 20-i ítélete a vagyoni büntetés alkotmányellenességét állapította meg és semmisnek nyilvánította az erre vonatkozó szabályozást.⁶ Az alkotmánybírósági döntés értelmében a vagyoni büntetésnek a Btk. 43a §-ában történt megfogalmazása a német alaptörvény 103. cikk (2) bekezdésével nem egyeztethető össze.⁷ Vagyis a vagyoni büntetés szabályozásában nem valósul meg a büntetőjogi jogkövetkezmények pontos törvényi meghatározottsága. A vagyombüntetés legmagasabb összegét – a német rendelkezés szerint – az elkövető vagyona határolja be. Amennyiben pedig az elkövető vagyónának értéke (nagysága) csupán a behatároló tényező, az a meghatározottság alkotmányos követelményével nem egyeztethető össze. A német szövetségi alkotmánybíróság indokolása szerint így a törvényhozó a jogalkalmazónak a kiindulási pontot és mozgásteret lehetővé tevő büntetési tételkeretet nem határozta meg az alkotmányjogi minimumnak megfelelően.⁸

1.4. A svájci Btk. 59. cikke – „más intézkedések” (andere Massnahmen) megjelölés alatt – rendelkezik a vagyoneklobzásról. E szerint a bíró olyan vagyoni értékek elkobzását rendeli el, amelyek bűncselekményből származnak vagy bűncselekmény elkövetéséhez kívánták felhasználni vagy azt díjazni, ha azt nem adták át a sértettnek a jogszerű állapot helyreállítása érdekében.

Az elkobzás nem alkalmazható, ha a vagyoni értékeket harmadik személy szerezte meg úgy, hogy nem tudott az elkobzás okáról és azonos

ellenértéket adott érte, vagy ha az elkobzás számára más módon aránytalanul súlyos terhet jelentene.

Az elkobzás öt évig rendelhető el, de ha a cselekmény elévülési ideje ennél hosszabb, az elkobzásra is ez a határidő az irányadó.

Az elkobzást hivatalosan közzé kell tenni. A sértett vagy harmadik személyek igényei a hivatalos közzétételtől számított öt éven belül elévülnek.

Az 59. cikk (2) bekezdése a vagyoneklobzást pótló egyenérték megfizetéséről rendelkezik, míg a (3) bekezdés a bűnöző szervezet rendelkezése (hatalma) alatt álló valamennyi vagyontárgy elkobzását mondja ki. Ezen (3) bekezdés arról is rendelkezik, hogy a bűnöző szervezetben részt vevő személy vagy támogatója (260 cikk) vagyoni értékei tekintetében – ellenkező bizonyításáig – a szervezet rendelkezési hatalmát vélelmezik, vagyis az ilyen vélelmezett vagyoni értékekre is alkalmazható a vagyoneklobzás.

Az említett svájci szabályozás utolsó (4) bekezdése lehetővé teszi azt, hogy „ha az elkobzandó vagyoni értékek mennyiségét nem, vagy csak aránytalan ráfordítással lehetne megállapítani, a bíró becsléssel állapíthatja meg az értékét”.⁹

Svájcban a Btk. Általános Részének 1998. évi revíziója szintén fenntartja a vagyoneklobzást, amelyet változatlanul „más intézkedések” címszó alatt helyez el. A jelenleg hatályos svájci szabályozás és az 1998. évi revízió vagyoneklobzásra vonatkozó rendelkezései lényegében ugyanazok, vagyis a koncepció nem változott, csupán kisebb eltérések figyelhetők meg, így pl. a vagyoneklobzás a revízió értelmében nem öt, hanem hét év után évülne el.¹⁰

1.5. Az osztrák Btk. 20. §-a rendelkezik a gazdagodás elvonása jogintézményről. E szerint a büntetéssel fenyegetett cselekmény elkövetése révén vagyoni előnyhöz jutott, vagy ilyen cselekmény elkövetéséért vagyoni előnyben részesülő elkövetőt a bekövetkezett jogtalan gazdagodásával egybeeső pénzüsszeg megfizetésére kell kötelezni. Amennyiben a gazdagodás mértéke nem állapítható meg vagy csak aránytalan ráfordítással, úgy a bíróság az elvonandó összeget saját meggyőződése szerint állapítja meg. Ha a tettes folytatólagos vagy ismétlődő bünteteket követ el és ezáltal vagyoni előnyhöz jut vagy ezért vagyoni előnyt kapott, és amennyiben az elkövetőhöz az elkövetett büntettekkel időbeli összefüggésben – feltehetően bűncselekményből származó – további vagyoni előnyök jutottak és azok jogszerű eredete nem valószínűsíthető, úgy ezen vagyoni előnyök is figyelembe veendőek a gazdagodás elvonása mértékének a meghatározásakor.

⁶ A német szövetségi alkotmánybíróság az ítélethez négy pontban – nálunk is fölöttébb figyelembe veendő – irányelveket (Leitsätze) fogalmazott meg, amelyek a következők:

1. A törvényi meghatározottság követelménye [alaptörvény 103. cikk (2) bek.] a büntetéssel fenyegetésre is érvényesül. A bűnösen elkövetett kriminális jogtalanságra irányuló büntetést mint helytelenítő állami reakciót a parlamentális törvényhozónak kell, jellegét és mértékét tekintve, normatív meg határozni, amelynek – a büntető szabállyal szembeni cselekvés esetén – a norma címzettje számára előreláthatónak kell lenni.

2. A büntetéssel fenyegetésről szóló döntésnél a törvényhozó nem csupán a meghatározottságra és a jogbiztonságra törekszik, hanem a jogállami bűnösségi elvet is megfelelően figyelembe kell venni és a bíró számára a szankció szabályozása révén lehetővé kell tenni az egyes konkrét esetben az igazságos és arányos büntetés kiszabását. A bűnösségi elv és a jogkövetkezmények meghatározottsága egymással konkuráló alapelveinek alkotmányjogilag kiegyenlített viszonyát kell megteremteni.

3. A szóba jövő büntetés mértéke tekintetében a törvényhozónak a büntetési keretet úgy kell meghatározni, hogy abból a büntetés minimális mértéke és a szankció felső határa egyaránt kitűnjön.

4. Amennyiben a törvényhozó – miként a német Btk. 43a § szerinti vagyoni büntetés esetében – új büntetési nemet vezet be, amely mindemellett intenzív alapjogi beavatkozást is megenged, a bíró számára – a hagyományos büntetés kiszabási elveken túlmenően – különleges irányelveket kell a kezébe adni, amelyek a szankció kiválasztására és kiszabására vonatkozó döntésnél az előreláthatóságot biztosítják.

⁷ A német alaptörvény 103. cikke (2) bekezdése szerint „Egy cselekmény csak akkor büntethető, ha a büntethetőség a cselekmény elkövetése előtt törvényileg meghatározott volt.”

⁸ BVerfG, 2 BvR 794/95 vom 20.3.2002. Absatz-Nr. (1–145), <http://www.bverfg.de/>. A német alkotmánybírósági döntés néhány megállapításáról – igencsak vitatható végkövetkeztetéssel – magyar nyelven lásd *Rajmon Balázs: A német Alkotmánybíróság egy érdekes döntéséről.* Magyar Jog, 2002. évi 10. szám, 614–616. p.

⁹ In.: Schweizerisches Strafgesetzbuch (Hrsg.: Bundeskanzlei), Bern, 2001. 24–25. p.

¹⁰ Entwurf A: StGB AT. 1998. Art 70–72.

Az osztrák rendelkezések lehetővé teszik a pénzösszeg megfizetésére ítélest – a büntetendő cselekményekből származó közvetlen és jogtalan gazdagodás mértékének megfelelően, amelynek összegét a bíróság meggyőződése szerint határozza meg – azzal szemben is, aki bünszervezethez történő tartozásával időbeli összefüggésben vagyoni előnyhöz jutott, amely tekintetében az feltételezhető, hogy büntetendő cselekményekből származik és annak jogszerű eredete nem valószínűsíthető. A közvetlen és jogtalan gazdagodás mértékével egybeeső pénzösszeg megfizetésének lehetőségét szintén megteremtik a más személy, személyi társaság, jogi személy, illetve a jogutód illegális gazdagodása esetében. (Úgy tűnik a hatályos magyar szabályozás hátterében az osztrák „minta” kimutatható.)

Az osztrák Btk. 20a. §-a lehetővé teszi a törvényben meghatározott esetekben az elvonás mellőzését is. A gazdagodás elvonása osztrák megítélés szerint nem büntetés, sem megelőző intézkedés, hanem „sajátos jellegű jogtalansági jogkövetkezmény”.¹¹

A lengyel Btk. 45. cikke értelmében a bíróság olyan vagyoni előnyök elvonását is elrendelheti, amelyek csak közvetve erednek bűncselekmény elkövetéséből.¹²

1.6. Az angol büntetőjogban (értve ezalatt Anglia és Wales büntetőjogát)¹³ a modern értelemben vett vagyonekbevitelről (*confiscation*) szóló rendelkezések kialakulása 1986-ra tehető, ekkor alkották meg a kábítószer bűncselekményekről szóló 1986-os törvényt (DTOA). A jogszabály megalkotása közvetlenül arra a közfelháborodásra vezethető vissza, amely azt követően alakult ki, hogy az elkobzásról (*forfeiture*) szóló rendelkezések alkalmatlannak bizonyultak egy sikeresen leleplezett kábítószerrel visszaélésből eredő jelentős vagyon elvonására.

A DTOA alapján vagyonekbevitel alkalmazására kábítószerrel visszaélés (*drug trafficking*) miatti elítélést (*conviction*) követően, de más büntetés (pl. szabadságvesztés) kiszabása előtt van lehetőség.¹⁴ A bíróságnak elsőként azt a kérdést kell eldönteni, hogy a terhelt jutott-e valamilyen bevételhez a kábítószerrel visszaélésből. Ha a bíróság megállapítja, hogy az illető bevételhez jutott, akkor a bíróságnak meg kell határoznia ennek összegét, és az adott személyt ennek megfizetésére kell kötelezni. A vagyonekbevitel megfizetésére a bíróság határidőt szabhat. A bíróság a

vagyonekbevitel elrendelését követően dönt azon szabadságvesztés mértékéről, amit nem fizetés esetén kell a terheltnek letöltenie.

A bíróság különféle *vélelmeket* alkalmazhat annak meghatározása céljából, hogy a terhelt jutott-e jövedelemhez kábítószerrel visszaélésből, és ha igen, meghatározza az abból származó vagyon értékét. A terheltnek lehetősége van a vélelmek megdöntésére.

A szabályozás szerint a vagyonekbevitel nemcsak abból a bűncselekményből eredő vagyonra terjed ki, amely miatt az elkövetőt elítélték.

A későbbiekben a kábítószerrel visszaélésből eredő vagyon elvonására vonatkozó rendelkezések egy új törvényben jelentek meg (*Drug Trafficking Act 1994*), amely lényegében összefoglalta a DTOA-t és módosításait, valamint további könnyítéseket hozott a hatóságok számára. Például a vélelmező tények bizonyításához a továbbiakban nem volt szükséges a teljes bizonyosság, hanem csak a nagyobb valószínűség.

A büntető igazságszolgáltatásról szóló 1988. évi törvény (*Criminal Justice Act 1988*) a DTOA-éhoz hasonló vagyonekbeviteli előírásokat vezetett be szinte bármilyen más bűncselekményre is. Az ezekre irányadó szabályok azonban enyhébbek, mint a kábítószerrel visszaélésre vonatkozók, a vélelmek például nem olyan drasztikusak. Ezeket a szabályokat módosította az 1993-as büntető igazságszolgáltatási törvény (*Criminal Justice Act 1993*), és az 1995. évi a bűncselekményből eredő vagyonról szóló törvény (*Proceeds of Crime Act 1995*). A kábítószerrel visszaélésre és a más bűncselekményekre vonatkozó szabályozás különbsége azonban, mind jogforrási, mind érdemi tekintetben egészen addig fennmaradt, amíg 2002-ben az angol Parlament elfogadta a bűncselekményből eredő vagyonról szóló törvényt (*Proceeds of Crime Act, 2002*), amely egységesített szabályozást alakított ki.

1.7. E rövid nemzetközi kitekintés összegzésként megállapítható, hogy a jogállami büntetőjog nem teszi lehetővé, sőt tilalmazza a törvényes úton szerzett vagyon (vagyoni értékek) büntetőjogi szankció formájában történő elkobzását. A vagyoni előny elvonásával, mint büntetőjogi jogkövetkezmennyel csupán a bűncselekményből származó vagy azzal összefüggő vagyoni javak, illetve pénzösszeg tekintetében találkozhatunk.

A bűncselekményből származó vagyoni előnyök elvonásának elbírálására a német SPD tervezet írt elő polgári jogi bíróságot, azonban a vizsgált országok egyike sem teszi lehetővé az illegális előnyök polgári jogi elbírálását, s az angol szabályozás sem jelent e tekintetben kivételt.

A jogkövetkezmény természetét illetően az európai országok többnyire mellékkövetkezmény, illetve intézkedés formájában szabályozzák a vagyoni előnyök elvonását, mint pl. Svájc, Ausztria, Olaszország.

¹¹ Foregger, E.: – Bachner-Foregger, H. (Hrsg.): Strafrechtsgesetzbuch. 13. Aufl. Wien, 1997. 26–30. p.

¹² In.: Das polnische Strafrechtsgesetzbuch. Kodeks karny. (a német fordítás és bevezetés készítője Weigend, Ewa) Freiburg im Breisgau, 1998. 56. p.

¹³ Az angol szabályozás rövid ismertetése Hollán Miklós: A vagyonekbevitelre vonatkozó angol büntetőjogi szabályozás... című cikk-kézirat alapján. A cikk megjelenés alatt az Állam- és Jogtudomány című szakfolyóiratban.

¹⁴ Az angol büntetőjogban a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabása – nagyobb jelentőségű ügyekben – eljárásilag is elkülönül.

Az ide vonatkozó külföldi rendelkezések általában egyidejű vagy már bekövetkezett büntetőjogi elítélést és közvetlen összefüggést feltételeznek a szankcionált büntetendő cselekmények és az érintett vagyoni értékek között.

Bizonyítási téren könnyítések, illetve kivételek teremtése a jellemző, de a teljes körű bizonyítási teher megfordítása is előfordul, mint pl. az angolszászoknál. Ez utóbbi megoldás megengedhetősége azonban aggályos és kérdéses. A bűnöző szervezetek tekintetében pedig általában a szervezet rendelkezési hatalmát törvényileg vélelmezik.

A vizsgált országok nem tekinthetők egységnek az ún. harmadik személynél jelentkező illegális vagyoni értékek elvonása tekintetében. Vannak országok, ahol csak az elítéltek a bűncselekményből származó vagyona kobozható el, máshol pedig könnyebb és egyszerűbb bizonyítási lehetőséget kap ez a harmadik személy, több ország büntetőjogában viszont lehetőséget teremtenek a harmadik személy tekintetében a nem jóhiszeműen szerzett és bűncselekményből származó vagyoni értékek elvonására.¹⁵

2. A vagyonekobzás szabályozásának hazai alakulásáról

Hazánkban az 1878. évi Csemegi kódex nem szabályozott ilyen (mellék)büntetést. Az akkori büntetőjogi felfogás szerint ugyanis a vagyonekobzás a büntetőjog „közjogi” jellegével, „a magántulajdon szentségével” nem volt összeegyeztethető, valamint a büntetés jelentős káros vonásokat foglal magában. Nevezetesen nem személyes jellegű, mivel a hátrány nem csupán az elkövetőt, hanem annak vétlen családját is egzisztenciálisan, igen érzékenyen éri, továbbá nem jól egyéniesíthető, így aligha lehet speciálpreventív hatása.

A 20. századi hazai jogunkban mégis megjelenik az „elavultnak, a tudományban rég elítéltek” minősített és az 1878. évi Btk.-ból is kihagyott vagyonekobzás, mégpedig először 1915-ben a XVIII. törvénycikkkel. E törvény 2. §-a szerint a háború idején a felségsértés vagy a hűtlenség bűncselekményét elkövető személy – a cselekményéből keletkező kár, sérelem és egyéb hátrány megtérítéséért – a belföldön található vagyonával akként felelt, hogy az a bűncselekmény elkövetésével törvényenél fogva az államra szállt. Az államnak ezt az igényét – a régi hűtlenségi perek mintájára – külön perrel kellett érvényesíteni. *Finkey Ferenc* szerint ezzel a szabályozással a vagyonekobzásban a magánjogi kár-

térítés és a büntetőjogi pénzbüntetés fogalma mintegy összefolyik.¹⁶ A vagyonekobzással – lényegét és tartalmát tekintve – azonosnak volt tekinthető a vagyoni elégtétel, amely az 1920-as évek elején hozott több törvény alapján elrendelhető volt (pl.: 1920. évi XV., 1921. évi III. t.c.).

A 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 3. §-a a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőivel szemben írta elő a vagyonekobzást.

Az 1950. évi II. törvény 30. §-a a büntett miatt kiszabható büntetések között együtt sorolja fel az egyébként önálló jellegű elkobzást és a vagyonekobzást.¹⁷ A Btá. említett §-a értelmében vagyonekobzásnak akkor volt helye, ha a törvény azt külön rendelte, tehát – a miniszteri indokolás szerint – egyes meghatározott, különösen súlyos, illetve a társadalom érdekét közvetlenül veszélyeztető bűncselekmények miatt. Az 1950. évi 39. számú tvr. pedig olyan szabályozást tartalmazott, hogy ahol korábbi jogszabály vagyoni elégtétel megfizetésére kötelezésről rendelkezik, e helyett a Btá.-ban szabályozott vagyonekobzást kell érteni.

Az 1961. évi V. törvény nem követte a Btá. megoldását. A kódex a vagyonekobzást a mellékbüntetések között említi, s a 55. § értelmében ezt a szankciót a törvényben meghatározott esetekben – kell alkalmazni halálbüntetés, illetőleg öt évet meghaladó szabadságvesztés kiszabása mellett; – lehet alkalmazni három évet meghaladó szabadságvesztés mellett is, ha ezt a társadalom védelme szükségessé teszi.

Az 1966. évi 16. tvr. és az 1973. évi 14. tvr. a vagyonekobzás alkalmazási feltételeinek a körét bővítette, a változás iránya pedig a mellékbüntetés kiterjesztése volt.¹⁸

3. A vagyonekobzás hazai rendelkezéseinek kritikája

3.1. Az 1978. évi Btk. eredeti szabályozása értelmében a megfelelő vagyonnal rendelkező elkövetővel szemben akkor volt helye vagyonekobzásnak, ha a Btk. Különös Része ezt az adott bűncselekménynél lehetővé tette, vagy ha a bűncselekményt haszonszerzés céljából követték el. E feltételek megléte esetén a törvény 62. §-a a vagyonekobzás kötelező és mérlegeléstől függő elrendeléséről rendelkezett. A három évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés mellett kellett, míg a végrehajtandó szabadságvesztés mellett lehetett alkalmazni ezt a mellékbüntetést.

A Btk. 1993. évi módosítása megszüntette a vagyonekobzás alkalmazásának kötelező esetét, s csupán lehetőségként tartotta meg e mellékbün-

¹⁵ Lásd *Kilchling, Michael*: C. Rechtsvergleichende Perspektiven. In.: Möglichkeiten der Gewinnabschöpfung zur Bekämpfung der Organisierten Kriminalität (Hrsg.: Kilchling, Michael und Kaiser, Günther) Freiburg i. Br. 1997. 596–640. p.

¹⁶ *Finkey Ferenc*: A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota. Grill Könyvkiadó. Budapest, 1923. 34–47. p.

¹⁷ *Vö. Györgyi Kálmán*: Büntetések és intézkedések. KJK Budapest, 1984. 42–44. p.

¹⁸ *Nagy Ferenc*: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 408–412. p.

tetést a végrehajtandó szabadságvesztés mellett a bűncselekményt haszonszerzés céljából elkövetőkkel szemben, feltéve, ha megfelelő vagyonnal rendelkeztek.

A büntető kódex 1997. évi LXXIII. törvénnyel történt módosítása viszont újból bevezette a vagyonekobbzás kötelezően elrendelendő változatát. E szerint a vagyonekobbzásnak volt mérlegelésen alapuló és kötelezően elrendelendő esetköre. A mérlegelésen alapuló vagyonekobbzás alkalmazásának egy általános előfeltételét és két további feltételét szabályozta a törvény. Az általános előfeltétel az, hogy az elkövetőnek megfelelő vagyona legyen. Az általános előfeltétellel rendelkező elkövetővel szemben is csak azon feltétel esetén lehetett helye vagyonekobbzásnak, ha a bűncselekményt haszonszerzés céljából követték el. Amennyiben az általános előfeltétel és az előző feltétel adott volt, a mellékbüntetés alkalmazása bírói mérlegeléstől függött a végrehajtandó szabadságvesztés mellett. A vagyonekobbzás az előbb említett feltételek fennállása esetén kötelező, ha

a) a bünszervezet létrehozásának büntetést követik el,

b) a bűncselekményt bünszervezet tagjaként követik el, és a bünszervezet tagjakénti elkövetés a bűncselekmény minősítő körülménye.

3.2. A korábban hozott rendelkezéseket és ezen utóbbi módosított hazai szabályozást is több szempontból aggályosnak, sőt alkotmányellenesnek is lehetett minősíteni. A vagyonkonfiskációs jellegű büntetés következtében közvetlenül szállt át az egész vagyon, vagy annak bizonyos – adott esetben meghatározott pénzüsszegben is kifejezhető – része az államra és lesz egészben vagy részben vagyonvesztett az elítélt. A jogtörténeti és az összehasonlító tapasztalatok azt mutatják, hogy régebben és újabban is az állam javára történő vagyonekobbzás a fiskális haszonszerzés és a politikai hatalmi visszaélés rendkívül nagy veszélyét teremtette, illetve teremti meg.

Az említett törvényi szabályozás tekintetében a parttalan, a korlátok nélküli büntetés-meghatározás jellegzetes esetéről van szó, vagyis a büntető kódexünk a vagyonekobbzásnak sem az alsó, sem a felső határát – mint a pénzbüntetésnél vagy a pénzmellékbüntetésnél – nem határozza meg, jóllehet a törvényesség elve, a törvényi meghatározottság követelménye, illetve a bírónak törvényhez kötése ezt követelné. Az ezzel ellentétes hazai megoldás egy jogállamban aligha képviselhető. A bíróságok tehát a büntetés kiszabásuk során minden törvényi mérték és határ nélkül kell hogy ítélkezzenek. Így a döntésük ezen a ponton se nem mérhető, se nem felülvizsgálható utólag.

Alapvető követelmény továbbá, hogy egy büntetésnek megfelelő arányban kell állnia a cselekmény súlyával, az elkövetői bűnösség fokával. Egy olyan büntetés azonban, amit lényegében

csak az elkövető megfelelő vagyona és vagyonának a nagysága határol be, nem kielégítő pontosságú törvényi szabályozás. Az arányosság elvével ugyanis nem egyeztethető össze, hogy a vagyonekobbzás a haszonszerzés céljából elkövetett enyhe és súlyosabb bűncselekmény megvalósításához egyaránt kapcsolódhat.

Nem kevésbé súlyos aggályok és ellentmondások adódnak a vagyonekobbzás és a végrehajtandó szabadságvesztés kényszerű kumulációjából, hiszen a tett súlyával és a bűnösség fokával való arányosság elsősorban a főbüntetésre, vagyis a szabadságvesztésre vonatkozik. A kiegészítő mellékbüntetés szerepe, funkciója itt vitatható lehet, mivel a vagyonekobbzás az érintett elkövető gazdasági egzisztenciáját akár totálisan is megsemmisítheti, így aránytalan szankcióként érvényesül(het).

Továbbá a korábbi hatályos jogunk szerint a vagyonekobbzás végrehajtandó szabadságvesztés mellett volt kiszabható, vagyis akkoriban egy naptól életfogytig tartó büntetésig terjedhetett az alkalmazható főbüntetés tartama. Ez azt is jelentette, hogy a bíróság igen rövid (akár pár napos) szabadságvesztés mellett akár a teljes vagyon elkobbzását is elrendelhetette. Ilyen és ehhez hasonló esetekben pedig eleve aránytalan jogkövetkezmény sújtaná az elítéltet.

Külön gondot okozó tényező, hogy a vagyon legális vagy illegális megszerzésének a vagyonekobbzás elrendelésénél nem volt jelentősége, vagyis a legálisan szerzett vagyon, illetve vagyonrész elvonása is lehetővé vált. Így az ilyen, legálisan szerzett vagyon, illetve vagyontárgyak elkobbzása esetében, amelyek az elkövetett bűncselekménnyel nem álltak összefüggésben, a bűnösségi elvvel ellentétes az alkalmazás és csak az általános visszatartás lehetett a büntetés kiszabás célja, alapja. Alkotmányunk biztosítja a tulajdonhoz való jogot, de aki a vagyonát bűnösen, nem legálisan szerzi, az méltatlanná válik az ezirányú alkotmányjogi védelemre. A méltatlanná válás gondolata azonban csak akkor igazolja a vagyonba történő beavatkozást, ha a szankcióval érintett vagyontárgyakat az elkövető bűncselekmények elkövetésére használta fel, erre alkalmazta, bűnelkövetés révén szerezte, avagy e tárgyak a közösségre komoly veszélyt jelentenek. Vagyis mindenképpen az a kívánatos, hogy visszaélés miatt, méltatlanná válás okán speciális összefüggés legyen az elkövetett bűncselekmény és az elvonandó vagyon között.¹⁹

3.3. A Btk. 1998. évi LXXXVII. törvénnyel történt módosítása alapkonceptiójában megváltoztatta a vagyonekobbzás eddigi szabályozását. Az új felfogás lényege, hogy a bűncselekmény elkövetése nem képezhet alapot semmilyen va-

¹⁹ Nagy Ferenc: A vagyonekobbzás büntetés alkotmányi tilalma? Magyar Jog. 1996. évi 1. szám. 24–26. p.; Nagy Ferenc: Az anyagi büntetőjog és az alkotmány. 1996. i. m. 90–93. p.

gyonszerzésre. A hatályos szabályozás ennek megfelelően a vagyonek kobzást a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyona írja elő, amit az elkövető a bűncselekmény elkövetése során vagy azzal összefüggésben szerzett. Az alapkoncepció megváltozásával azonban a vagyonek kobzás szankciórendszerbeli elhelyezése ekkor még változatlan maradt, vagyis továbbra is mellékbüntetésként került szabályozásra.²⁰ Ebből következően tehát az előbbieken vázolt kritikai észrevételek egy része még mindig irányadó.

3.4. A 2002. április 1-jétől hatályos – 2001. évi CXXI. törvénnyel a Btk.-ba beiktatott – 77/B. § szabályozza a vagyonek kobzást. Ez a jelenleg is hatályos Btk.-beli rendelkezés az előző szabályozási koncepciót alapjaiban megtartotta ugyan, de a szankciórendszerbeli elhelyezése érdemben megváltozott, miután a vagyonek kobzás az új törvényi módosítás szerint nem mellékbüntetés, hanem intézkedés.²¹

4. De lege ferenda észrevételek és javaslatok

4.1. A vagyonek kobzás új szankciórendszerbeli elhelyezésének indokolása annyiban elfogadható, hogy az új szabályozási koncepció szerint a vagyonek kobzással – főszabályként – nem jár együtt büntető jellegű joghátrány, hanem az elkövetőnek a bűncselekmény elkövetése előtti vagyoni helyzetét állítja vissza. Ennyiben a vagyonek kobzás hatályos szabályozása valóban nem sorolható a büntetések sorába, bár az is megjegyezhető, hogy a 77/B. § (1) bekezdés b) pontja alapján a vagyonek kobzás kiterjed a bünszervezetben való részvétel ideje alatt szerzett, de nem bűncselekményből eredő vagyona is. Ez utóbbi megoldás viszont a jogállami követelményekkel összhangba hozható szabályozási alapkoncepcióval teljesen ellentétes. Ezt a rendelkezést a Legfelsőbb Bíróság pedig – a BH 2002. 10. számában – rendkívül aggályos módon igen kiterjesztően értelmezi: „A bünszervezetben való részvétel idejét tágan kell érteni. Így a rendelkezés akkor is alkalmazandó, ha az elkövető az adott időpontban éppen nem fejt ki bűnöző tevékeny-

séget, de a bünszervezeti tagságát nem számolta fel.” Vagyis eszerint mindenfajta bűncselekmény vagy büntetendő cselekmény elkövetése nélkül alkalmazható büntetőjogi szankció, azaz vagyonek kobzás? Az idézett rendelkezés egyébként akkor nem alkalmazható, ha a vagyon törvényes eredete bizonyított. Tehát e tekintetben a bizonyítási teher megfordul. Ez a tény már önmagában törést jelent a hosszú-hosszú idő óta követett és elfogadott tradicionális elvvel, pláne itt diszkriminatívnak tekinthető módon kerül megfogalmazásra, vagyis csak a bünszervezettel összefüggésben.

Úgy gondolom, hogy a jövőben is a vagyonek kobzásra vonatkozó szabályozási koncepció lényege az lehet, amit a 2001. évi CXXI. törvény 15. §-hoz fűzött indokolás fogalmaz meg. E szerint „a vagyonek kobzás ténylegesen csak a bűncselekményből származó javak elvonását jelentse, és ne terjedjen ki az attól függetlenül, jogszerűen megszerzett vagyona, illetőleg ne sértse más személyeknek az adott vagyontárgyon fennálló jogait”. Egy ilyen szabályozási koncepción felépülő jogintézmény lényegében elveszti represszív joghátrány jellegét, mivel csak a bűncselekmény elkövetéséből, illetve az azzal összefüggésben szerzett javaknak a nemzetközi egyezményekben is előírt elvonását teszi lehetővé. Azonban egy ilyen koncepciójú szabályozás nem csupán a büntetés, hanem az intézkedés ismérveinek sem felel meg teljesen. Vagyis intézkedésként a vagyonek kobzás nem szolgál kifejezetten nevelési, gyógyító és/vagy biztonsági célokat és nem az elkövető veszélyessége ellen irányul. Újabb bűncselekmény elkövetésének megakadályozása mint preventív cél és érv az intézkedéskénti szabályozás mellett szólhat, de ez esetben nem igazából erről van szó. Létezik olyan vélemény is, amely szerint ezen szankció azért szolgál biztonsági célokat, mivel egyik elsődleges célja annak megakadályozása, hogy az illegális vagyont új bűncselekménybe „fektessék be”. Ez azonban csupán feltételezés, hiszen a gyakorlatban feltehetően távolról sem minden esetben fekteti új bűncselekménybe a bűncselekményből szerzett vagyont, jövedelmet a bűnelkövető, sőt inkább a legális ügyletekbe történő befektetés tűnik gyakoribbnak és valószínűbbnek. Továbbá a vagyonek kobzás alapvető igazságossági igényt is kielégíthet: elvonni a bűnelkövetőtől azt, amelyhez legálisan nem juthatott volna hozzá. Ezen érv persze távolról sem jellemző sajátja az intézkedéseknek.

Megítélésem szerint a vagyonek kobzás inkább egy sajátos jellegű „harmadik nyomú” mellékbüntetésként kellene megjelölni. Sőt az is felvethető, hogy a büntetőjognak mi köze van egy olyan nem kifejezetten büntetőjogi jellegű jogkövetkezményhez, amellyel az eredeti jogszerű állapotot kívánják visszaállítani. Az ilyen célkitűzés követése valójában a polgári jog területe. [Az elvonásnak, illetve

²⁰ Vö. *Szedder Gyula*: A vagyonek kobzás és az elkobzás új szabályairól. Magyar Jog. 1999. évi 8. szám. 485–491. p.

²¹ A vagyonek kobzás hatályos szabályozását is értelmezi a Legfelsőbb Bíróság részéről *Kónya István* és *Berkes György* a Bírósági Határozatok 2002. évi 10. számában „A Btk.-t módosító novella (a 2001. évi CXXI. tv.) egyes rendelkezéseinek értelmezése” cím alatt.

Az új szabályozásról az eddigiekben különösebb értékelés, illetve kritikai észrevételek nélküli ismertetéseket, illetve kommentálásokat olvashatunk, lásd *Berkes György* (szerk.): Magyar Büntetőjog (Kommentár a gyakorlat számára) 2. kiadás. (a vonatkozó rész szerzője *Kónya István*) HVG-ORAC, Budapest, 2002. 14. pótlás, 151–154/2. p.; *Wiener A. Imre* (szerk.): Büntetőjog Általános Rész. (a vonatkozó rész szerzője *Wiener A. Imre*) KJK-KERSZÖV, Budapest, 2002. 196–198. p.; *Békés Imre* (szerk.): Büntetőjog Általános Rész. (a vonatkozó rész szerzője *Molnár Gábor*) HVG-ORAC, Budapest, 2002. 316–321. p.

a kiterjesztett elvonásnak a német büntetőjogba történő bevezetésével is az történt, hogy a jogalkotó nem tudta besorolni sem a büntetések, sem az intézkedések körébe, hanem egy általános jellegű, átfogóbb semleges kifejezéssel illette (Maßnahme). Az osztrákoknál hasonló a helyzet, miután a gazdagság elvonása sajátos jellegű jogtalansági jogkövetkezmény (Unrechtsfolge eigener Art).²² Ezen „harmadik nyomú” jogkövetkezmény-felfogással szemben felhozható, hogy az a büntetőjogi szankciórendszer szükségtelen túlbonyolítását eredményezné. Továbbá érv lehet az intézkedésként való szabályozás mellett az is, hogy így lehetőség van a bűnösségtől független alkalmazásra is.

Ezen rész összegzéseként leszögezhető, hogy a vagyonekobbzás jogi természetének megítélése fölöttébb vitatott és vitatható, s ha pedig továbbra is a büntetőjogi szankciórendszer része marad, úgy az intézkedések közötti elhelyezése tűnik kevésbé „zavarónak”.

4.2. Az említett új szabályozási koncepció gyenge pontja – egyebek mellett – a vagyonnak, illetve a vagyoni értékeknek bűncselekmény elkövetéséből származása bizonyításának a kérdésköre. A vagyonekobbzásnak a jelenlegi formában történő szabályozása és alkalmazása ellen szól ugyanis az,

- a büntetendő magatartás bizonyítása mellett – főszabályként – túlzott bizonyítási terhet ró a jogalkalmazó szervekre,
- ez az eljárás elhúzódásához vezetve veszélyeztetheti az időszerűséget,
- emiatt esetleg éppen a vagyonekobbzás alkalmazhatóságát biztosító tények felderítésére nem kerül sor.

Ezen bizonyítási nehézségek miatt már önmagában sem várható jelenleg és a jövőben sem számottevő jogalkalmazás a vagyonekobbzás tekintetében. Ezzel kapcsolatban megállapítható az, hogy érzékelhetően csökkent a vagyonekobbzás gyakorlati alkalmazása az 1998. évi szabályozás hatályba lépését követően annak ellenére, hogy aggályosan széles körű alkalmazási lehetőséget biztosított a törvényhozó.

4.3. A vagyonekobbzásra vonatkozó hazai hatályos szabályozás problematikus, illetve aggályos pontjai – a fentiek mellett – a következők:

- Nem egészen felel meg a hatályos Btk.-beli rendelkezés a jogbiztonság, közelebbről a meghatározottság követelményének. A bírói mozgáster gyakorlatilag behatárolás nélküli, még a pénzösszegben elrendelendő változatnál is, vagyis a vagyonekobbzásnak mint büntetőjogi szankciónak nincs sem alsó, sem felső határa. Amennyiben pedig az elkövető illegális vagyonának értéke, illetve nagysága csupán a behatároló tényező, az – legalábbis a már idézett német alkotmánybírósági döntés értelmében – a meghatározottság alkotmá-

nyos követelményével nem teljesen egyeztethető össze. A meghatározottság követelményének pedig nem csupán a büntetésekre, hanem a büntetőjogi intézkedésekre is érvényesülnie kell. Ha ez nem így lenne, akkor a jogalkotó arra kaphatna felhatalmazást, hogy nyugodtan éljen csak a „címkézési csalás” eszközével, vagyis a büntetésnek intézkedéssé átkeresztelésével, és ennek folytán erre az „átkeresztelt” intézkedésekre már a garanciális előírások nem vonatkoznának.

– A jelenlegi szabályozás értelmében a vagyonekobbzást önállóan és büntetés, továbbá intézkedés, azaz pl. megrovás, próbára bocsátás vagy javítóintézeti nevelés mellett is lehet alkalmazni. Vagyis a megrovástól az életfogytig tartó szabadságvesztésig kiszabható a vagyonekobbzás, ami komoly arányossági problémákat vethet fel.²³ Lásd még ide vonatkozóan a német szövetségi alkotmánybíróság már korábban hivatkozott határozatának indokolását és az „irányelveit” a meghatározottságot és az arányosságot illetően. Az idézett „irányelvek” a hazai büntetőjogi szabályozás és jogalkalmazás irányadó mércéjének is tekinthetők nem csupán a büntetésekre, hanem – legalábbis túlnyomórészt – az intézkedésekre vonatkozóan is.

Van olyan vélemény is, hogy a vagyonekobbzás esetében a szankció mértékének nem kell az elkövető bűnösségétől függnie és az intézkedés formájában szabályozott szankció csak a bűncselekményből eredő vagyonra kell, hogy tekintettel legyen. Továbbá a bűncselekményre való arányosságnak a büntetésre kell irányadónak lennie és csak a bűnös vagyonnal való arányosságnak a vagyonekobbzásra.

– Igencsak aggályos – a bünszervezeti kérdéskörön túlmenően – a hatályos szabályozás azon része is, amelyben közvetlenül bűncselekmény, illetve büntetendő cselekmény kifejtése nélkül kerülhet sor büntetőjogi szankció alkalmazására [„más gazdagodott”, „gazdálkodó szervezet”, „jogutód”, lásd 77/B. § (2)–(3) bek.]. Természetesen a kijátszással szemben fel kell lépni, azonban jogállamilag elfogadhatóbb keretek között.²⁴

²³ Az említett alapvetően tévesnek tekinthető és a büntetőjogi intézkedéseket a jelenleg nem igazából büntetőjogi szankciónak minősíthető vagyonekobbzásra leszűkítő véleményekkel szemben lásd *Nagy Ferenc*: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében. KJK. Budapest, 1986. 234–235. p. és 249–253. p.

²⁴ Ezzel kapcsolatban olyan nézet is ismert, hogy a vagyonekobbzása a „más” gazdagodótól nem ellentétes a jogállami alapelvekkel, mert itt rosszhiszeműen szerzett vagyonról van szó. Erre pedig a Ptk. 4. § (1) bekezdésében megjelenő alapelv vonatkozik, amely szerint „A polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és a tisztesség követelményeinek megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.” Ebben a vonatkozásban így nincs szükség bűncselekmény, de még büntetendő cselekmény elkövetésére sem azon kívül, amiből a rosszhiszeműen szerzett vagyon eredt.

²² *Kaiser*, i. m. 438. p.; *Foregger*, E.: – *Bachner-Foregger*, H. (Hrsg.): Strafgesetzbuch. i. m. 27. p.

– A hatályos szabályozásban nincs megfelelő összhang a 77/B. § (5) bekezdés b) pontja és a 77/C. § (1) bekezdés c) pontja között. Az előbb megjelölt rendelkezés azt írja elő, hogy „vagyonelkobzás nem rendelhető el ... arra a vagyona, amelyet jóhiszeműen, ellenérték fejében szereztek”. A másik említett szabályozás szerint pedig „a vagyonelkobzást pénzüsszegben kifejezve kell elrendelni ... a 77/B. § (5) bekezdésének b) pontjában meghatározott esetben”.

– Számomra értelmezhetetlen a 77/C. § (2) bekezdés első fordulata, azaz hogyan lehet vagyonelkobzást elrendelni, ha az elkövető gyermekkor miatt nem büntethető és emiatt büntető eljárás sem indul(hat), vagy legalábbis nem folytatható. [Avagy itt az eljárási törvényünkben szabályozott ún. tárgyi eljárást kell(ene) alkalmazni (vö. Be. 375. §)?]

A vagyonelkobzás és az elkobzás viszonyát értelmezi a Legfelsőbb Bíróság a BH 2002. évi 10. számában, azonban a 2001. évi CXXI. törvény 14–15. §-aihoz fűzött indokolás és a Legfelsőbb Bíróság előbb említett értelmezése sem tartalmaz eligazítást a vagyonelkobzás és a pénzmellékbüntetés viszonyáról. Ezzel összefüggésben pedig hatályon kívül került a Btk. 64. § (3) bekezdése is, amely korábban – 2002. április 1-jéig – arról rendelkezett, hogy vagyonelkobzás esetén pénzmellékbüntetés kiszabásának nincs helye. Az az értelmezés viszont kérdéses és vitatható, amely szerint a két szankciót egymás mellett is ki lehetne szabni.

4.4. A vagyonelkobzás jövőbeni szabályozása tekintetében megfontolandónak találok az alábbiakat:

– A már említett szabályozási alapkoncepció fenntartása mellett a vagyonelkobzás is az anyagi jogi értelemben vett legalább büntetendő (tényállásszerű és büntető-jogellenes), de nem feltétlenül bűnös magatartás elkövetésén alapulhat.

– Ennek folytán a büntetendő – és adott esetben bűnös – cselekmény elbírálása során felmérhető, hogy az vagyongyarapodáshoz vezethetett-e (pl. haszonszerzési célzat, okozott kár, értékre elkövetés, vagyoni előnyt jelentő vagyon elleni, illetve gazdasági bűncselekmények).

– Az előbb említettek kapcsán megállapítható az elkövető vagyoni helyzete.

– Ennek következtében a vagyonelkobzás talán különösebb bizonyítási nehézség nélkül alkalmazható.

– A törvényi pontos meghatározottság követelményének érvényesítése mindenképpen szükségesnek mutatkozik az intézkedések, így a vagyonelkobzás körében is.

– Az arányossági követelménynek a szabályozásba történő beépítése feltétlenül kívánatos, nem csupán a vagyonelkobzásra, hanem általános jelleggel az intézkedésekre, illetve az egyéb sajátos jellegű jogkövetkezményekre vonatkozóan.

– Továbbá ugyancsak megfontolandónak találok a hatályos svájci Btk. 59. cikkében megtalálható azon elemek beépítését is, amelyek a vagyonelkobzás elévüléséről és a méltányossági szempont érvényesítéséről (nem alkalmazható, ha az elkobzás aránytalanul súlyos terhet jelentene) rendelkeznek.

²⁴ folytatása Úgy gondolom, hogy egy ilyen álláspont képviselője teljességgel tévúton tévelyeg és összekeveri a büntetőjogot a polgári joggal. Amennyiben pedig legalább büntetendő cselekmény elkövetése nélkül alkalmazható – sőt itt alkalmazandó – büntetőjogi szankció, az megközelítőleg sem jogállami, hanem a totalitárius állam büntetőjogában előforduló megoldás.

A konkrét témakörünket illetően a kérdés inkább az, hogy jogállamilag mennyiben elfogadható és a hatalmi, politikai visszahatásokat mennyiben kiküszöbölő szabályozási mód, amely a vagyonelkobzást akkor is lehetővé teszi, ha a vagyoni előny *nem közvetlenül* bűncselekmény elkövetéséből származik, hanem *csak közvetve*, és ennek folytán más személynél, szervezetnél jelentkezik a gazdagodás. Tudniillik nagyon is előfordulhat a gyakorlatban, hogy a „más” személy, jogutód nem tudott a gazdagodás bűncselekményi háttéréről és ezt nem tudja igazából bizonyítani, avagy nem tudott az illegális háttéréről, de kellő körültekintés mellett tudhatott volna a vagyon, illetve a jövedelem eredetéről. Az viszont tényként szögezhető le, hogy több európai ország büntetőjogában lehetőség van a vagyonelkobzásra az előbb említett „közvetett” formában is, de ez nem teszi megnyugtatóvá és meggyőzővé a hatályos hazai – problematikusnak tekinthető – szabályozást.

AZ ÚJSZÜLÖTT MEGÖLÉSÉRŐL EURÓPAI KITEKINTÉSSSEL

A kérdéskörrel kapcsolatos törvényi rendelkezések nemzetközi kitekintése alapján – legalábbis jónéhány európai ország büntető törvényére figyelemmel – alapvetően két eltérő felfogást involváló szabályozási rendszer állítható fel. Az egyik – mint a francia példa mutatja – elsősorban és mindenek előtt az újszülött, a kisgyermek oltalmát helyezi előtérbe. Ennek megfelelően az ún. gyermekölést gyilkosságnak tekintik és a leg súlyosabb büntetéssel fenyegetik.

A másik felfogású szabályozás lényegesen nagyobb súlyt fektet a szülő nő állapotára, és erre tekintettel a büntetés enyhítését tartja szükségesnek.

1. Az újszülött megölésének büntetőjogi megítélése – az első felfogásnak megfelelően – privilegizált törvényi tényállás formájában történő szabályozás nélkül az „általános” emberölési rendelkezés alá vonással oldódik meg:

a) speciális törvényi enyhítő rendelkezés lehetősége nélkül: Franciaország, Spanyolország;

b) speciális törvényi enyhítés, illetve szigorítás lehetőségének megteremtésével: Németország.

2. Az újszülött megölése – a szülő nő védelmét előtérbe helyező felfogásnak megfelelően – privilegizált törvényi tényállás:

a) a privilegizáló körülmény a szülő nőnek a szülés alatti vagy azt közvetlenül követő, de még a szülési folyamat hatása alatti ölési cselekmény kifejtése: Ausztria, Svájc;

b) a privilegizáló körülmény további feltételeket tartalmaz: Dánia, Lengyelország, Olaszország, Oroszország.

ad 1.a) Az 1994-ben hatályba lépett *francia* Btk. 221–4. cikke arról rendelkezik, hogy az emberölés életfogytig tartó fegyházbüntetéssel büntetendő, ha

– 15 évesnél fiatalabb személy sérelmére követik el,

– olyan személy sérelmére, akinek életkora, betegsége, rokkantsága, testi vagy szellemi fogyatékosága, avagy várandós állapota miatti különös sebezhetősége nyilvánvaló vagy az elkövető előtt ismert.

Az 1995-ben hatályba lépett új *spanyol* Btk. 138. cikke az emberölés alapesetéről rendelkezik, amelynek büntetési tétele tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés.

Megjegyzendő, hogy a korábbi *spanyol* Btk.-ban külön privilegizált tényállás volt található a gyermekölésre vonatkozóan, rövidebb tartamú (hat hónap egy naptól hat évig terjedő) szabadságvesztéssel fenyegetve.

ad 1.b) *Németországban* az 1998-ig hatályban volt törvényi szabályozás ismerte a gyermekölés privilegizált tényállását. E szerint a 217. § értelmében „az az anya, aki házasságon kívüli gyermekét a szülés alatt vagy közvetlenül a szülés után megöli, legalább három év vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztéssel büntetendő. Kevésbé súlyos esetekben a szabadságvesztés tartama hat hónaptól öt évig terjed”.

Az 1998. április 1-jén hatályba lépett 6. büntetőjogi reformtörvény a gyermekölésre vonatkozó privilegizált büntető rendelkezést megszüntette. Indokolásként az szerepelt, hogy az előbb említett törvényi tényállás a büntetőjogi gyakorlatban csak nagyon alárendelt szerepet játszott, továbbá hogy a rendelkezés már nem korszerű és a házasságon kívüli gyermekáldozatra történő korlátozás alkotmányjogilag is aggályos.

A privilegizálás megszüntetését követően a gyermekölés az általános ölési bűncselekmények körébe tagolódik, ennek következtében a büntetési keret drasztikus emelése következett be: a „rendszerinti” esetben a gyermekölés a Btk. 212. §-ban szabályozott emberölés alá vonható, amit a törvény legalább öt évig vagy azt meghaladó szabadságvesztéssel fenyeget. A gyermekölés meghatározott körülmények között egyébként akár a Btk. 211. § szerinti gyilkosság alá is vonható, amely rendelkezés kevésbé súlyos esetet nem ismer, és ennek a büntetése életfogytig terjedő szabadságvesztés. A német szakirodalomban általánosan elismert, hogy a gyermekölés megítélése a korábbi vétségből gyilkossági büntetett is lehet. Ebben az esetben a korlátozott beszámítási képességre és a speciális törvényi enyhítő körülményekre utalás is elégtelen.

Az ölési tényállások között a német Btk. a 213. §-ban a következő szabályozást tartalmazza: „ha az emberölés elkövetője önhibáján kívül a sértett által ellene vagy hozzátartozója ellen irányuló bántalmazás vagy súlyos sértés hatása alatt, haragos indulatból a sértés helyszínén cselekedett, vagy *tette egyéb okból kisebb súlyú*, úgy büntetése egy évtől tíz évig terjed”.

Tehát a gyermekölés büntetőjogi megítélése a Btk. 217. § megszüntetésével a 213. § második fordulata alá is vonható, és így ez a rendelkezés a gyermeköléssel további alkalmazási kört kaphat.

ad 2.a) Az *osztrák* Btk. 79. §-a privilegizált tényállásként rendelkezik a gyermek szüléskori megöléséről. Az említett 79. § szerint „az az anya, aki gyermekét a szülés alatt vagy amíg még a szülési folyamat hatása alatt áll, megöli, egy évtől öt évig terjedően büntetendő”.

A svájci Btk. 116. cikke rendelkezik a gyermekölésről: „ha az anya gyermekét a szülés alatt vagy a szülési folyamat hatása alatt megöli, börtönnel büntetendő”. Ehhez azt kell hozzáfűzni, hogy a börtönbüntetés tartama – ha a törvény kifejezetten másként nem rendelkezik – három naptól három évig terjed. A gyermekölés tekintetében viszont a törvény eltérő rendelkezést nem tartalmaz a börtönbüntetés tartamára vonatkozóan.

ad 2.b) A dán Btk. 238. §-a szintén privilegizált tényállást tartalmaz a gyermekölésre vonatkozóan az alábbiak szerint: „ha az anya gyermekét a szülés alatt vagy közvetlenül a szülést követően megöli és azt kell feltételezni, hogy szükségben, a szegénytől való félelmében vagy a szülés által előidézett gyengeségben, zavarodottságban, avagy tanácstalanságban cselekedett, úgy négy évig terjedő börtönnel büntetendő”. Ugyanezen § (2) bekezdése arra is utal, hogy amennyiben a bűncselekmény nem jutott befejezetti szakba és a cselekmény a gyermeknek sérelmet nem okozott, úgy a büntetéstől el lehet tekinteni.

Az 1998-ban hatályba lépett új lengyel Btk. 149. cikke rendelkezik az újszülött megöléséről privilegizált tényállás keretében. A szabályozás szerint „az az anya, aki az újszülöttet a szülési folyamattal, a gyermek súlyos fejlődési rendellenességével, vagy különösen súlyos személyi helyzettel összefüggő erős élmény hatására megöli, három hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

Az olasz Btk. 578. cikke rendelkezik az anyagi és lelki szükségből elkövetett gyermekölésről: „az az anya, aki újszülött gyermekét közvetlenül a szülés után vagy a szülés alatt megöli, amennyiben cselekményének indítéka a szüléssel kapcsolatos anyagi és lelki elhagyottsága, négy évtől tizenkét évig terjedő börtönbüntetéssel büntetendő”.

Az előbb írt cselekményben résztvevő „külső” elkövetőt a törvény legalább huszonegy évi börtönbüntetéssel fenyegeti. Ha az anya segítése céljából működik az elkövető közre, úgy a büntetése 1/3-tól 2/3-ig terjedően csökkenthető. A 61. cikkben megjelölt súlyosító körülmények az újszülött megölése esetében nem alkalmazhatóak.

Az orosz Btk. 106. cikke privilegizált tényállásként rendelkezik az újszülött megöléséről az alábbiak szerint: „az az anya, aki újszülött gyermekét a szülés alatt vagy közvetlenül utána megöli, valamint az az anya, aki az újszülött gyermekét pszichotraumatikus állapot feltételei között vagy olyan pszichés zavar állapotában öli meg, amely a beszámítási képességet nem zárja ki, öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

Az újszülött megölésének büntetőjogi szabályozására vonatkozó európai kitekintés rövid összegzésként megállapítható, hogy távolról sem egységes kép tárul fel előttünk. Vagyis a különböző álláspontok képviselői egyaránt találhatnak olyan külföldi szabályozási példákat, amelyekre egyrészt álláspontjuk alátámasztására, másrészt a szembenálló nézet cáfolataként hivatkozhatnak. Az viszont tényként szögezhető le, hogy a legutóbbi időszak tendenciájaként az újabb törvényi szabályozásokban az újszülött megölésével kapcsolatban inkább a szigorítás, a privilegizálás kiiktatása figyelhető meg.

A büntetéssel fenyegetés maximuma is igen eltérően alakul: az enyhének tekinthető szankcionálástól a nagyon szigorú megítélésig. A legenyhébbnek a svájci szabályozás büntetéssel fenyegetése tekinthető (három évi börtönbüntetés), hasonló a helyzet a dánoknál is, ahol négy évi börtön a törvényi maximum. A legszigorúbb szankcionálás egyértelműen a francia büntetőjogban található, ahol akár életfogytig tartó szabadságvesztés is alkalmazható.

BÜNTETŐPOLITIKA – BŰNMEGELŐZÉS*

Azt hihetnénk, hogy a börtönökben fogvatartottak száma együtt mozog – legfeljebb egy kis fáziskéséssel – az elkövetett bűncselekmények számának alakulásával. Magyarországon ellentétes a két trend mozgása. Csökkent a börtönökben fogvatartottak száma azokban az években, amelyekben rohamosan emelkedett az elkövetett bűncselekmények mennyisége. Az utóbbi három évben viszont a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények számának apadása mellett nőtt a börtönlakosság. Ez azzal magyarázható, hogy a bebörtönzöttek számának alakulása elsősorban a büntetőpolitika függvénye. Ezért egy ország büntetőpolitikáját (és nem bűnözését) rendszerint egy számmal, mégpedig a 100 000 főre jutó fogvatartottak számával jellemzik. A fogvatartottak rátája (2000-ben) Oroszországban: 729; az USA-ban: 685; Magyarországon: 150; az EU tagországok átlaga: 87.

A magyarországi börtönök túlszűfoltak, ezt rendszeresen észrevételezték az EU országjelentései. A fogvatartottak rátájának nyugat-európai szintre csökkentésével a kérdés magától megoldódna. Mi lenne egy ilyen megenyhült büntetőpolitika társadalmi hatása? Vagy építsünk inkább új börtönöket? Mibe kerül ez nekünk?

Szigorú, de igazságos. És hasznos is?

A kriminológusok – Bentham óta – axiómaként hangoztatják azt a gondolatot, hogy nem a büntetés szigorától, hanem elkerülhetetlenségétől várható a bűnözés megelőzése. Az axióma igazságtartalma nem bizonyítható: a büntetés elkerülhetetlenségének még közelébe sem került egyetlen társadalom sem. A büntetések szigorának fokozása viszont könnyen megoldható, a kérdés csak az, hogy mi a haszna.

A „fogat – fogért, szemet – szemért” elvében a büntetőpolitikai megfontolás nagyon egyszerű: a bűnt meg kell torolni, ugyanolyan sérelmet szenvedjen az elkövető, amelyet ő maga okozott. A tolvaj kezét le kell vágni – ezen túl nem fog lopni. Akit felnégyelnek, karóba húznak – az biztos nem fog több bűncselekményt elkövetni. Sőt kárából tanulnak a többiek is, igyekeznek sorsát elkerülni.

Az emberiség igazán találékonyak bizonyult a kegyetlenebbnél kegyetlenebb büntetési nemek

kiagyaltatásában, de ezek sok eredményt nem hoztak. A történelem nem igazolja a könyörtelen büntetőpolitika hatékonyságát.

A büntetéseket nemcsak a tortúra eszközeivel, hanem jogállami keretek között is lehet szigorítani. Több bűncselekmény elkövetőjére kell végrehajtandó szabadságvesztés büntetést kiszabni és lehetőleg minél hosszabb időtartamra. (Jelenleg a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott elítéltek több mint negyedenek „ítéletideje” öt évnél hosszabb.)

A büntetés bűnmegelőző hatását egyedi és általános prevencióra szokták osztani. Feltételezik, hogy a büntetéstől való félelem visszatartó hatása a társadalomra és – további életében – a büntetést elszenvedett személyre. Ez a hatás nem mérhető, nem tudhatjuk hány embert tart vissza a bűncselekmény elkövetésétől a börtön árnyéka. Közismert viszont az elzárás károsító hatása: a „börtönegyetenem” az elítéltek új bűnözői kapcsolatokat alakítanak ki, elkövetési módszereket tanulnak, rászoknak a kábítószerekre, és adóssá válnak a drogmaffiának, ugyanakkor megszakadnak hasznos társadalmi kapcsolataik, elvesztik lakásukat, munkalehetőségüket, szabadulásuk után megbélyegzettek, nem tudnak beilleszkedni és az elfogyasztott kábítószerekért a szervezett bűnözés is benyújtja a számlát. Még jó, ha a börtönélet hasznos és ártalmatlan hatásai kiegyenlítik egymást, és nem billen a mérleg az utóbbiak oldalára. Az elszenvedett büntetés visszatartó erejének alacsony hatásfokát mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy jelenleg a börtönlakosság 57%-a visszaeső, és harmada többszörös visszaeső. (A büntetés célja lehet a megtorlás és átnevelés is – témánk azonban csak a bűnmegelőző szerep, annak taglalására korlátozódunk).

A börtönlakó vétőképtelensége

Az elzárásnak egyetlen jól definiálható, bűnmegelőző funkciója van: az izolálás a szabad társadalomtól. Ez azzal is jár, hogy erre az időre az elítélt bűnelkövetési lehetősége igen korlátozott (bent is lehet bűnt elkövetni).

Ennek a bűnmegelőzési hatásnak a mértéke – megfelelő adatok birtokában – statisztikailag jól becsülhető. Azt kell kiszámítani, hogy az elítéltek a büntetésük időtartama alatt feltehetőleg mennyi bűncselekményt követnének el, ha szabadlábban lennének. Ezeket a számításokat Magyarországon nem lehet elvégezni, mert hiányoz-

A szerző c. egyetemi tanár, a Belügyi Szemle szerkesztője

* Az előadás elhangzott 2002. november 4-én a Kriminálexonon.

nak a „bűnöző-életút” kutatások, nincsenek adatok. Nem tudjuk megfelelően tipizálni a bűnelkövetőket és meghatározni, hogy az adott csoportba tartozó személytől, egységnyi időtartam alatt, hány bűncselekmény elkövetése várható. Az Egyesült Államokban régebben végzett számítások azt mutatták, hogy a börtönlétszám megkét-szerezése a bűncselekmények számának 10–20 %-os csökkenését eredményezné. Ez nagyjából be is jött, csak kérdéses, hogy vajon a bűnügyi helyzet javulását valóban a börtönlétszám felduzzasztása hozta-e magával. Egy újabb angliai számítás szerint a börtönpopuláció létszámát mintegy 25%-al kellene növelni, a bűnözés 1%-os csökkentéséhez. Ebből a szempontból a börtönépítés igazán nem tekinthető költség-hatékony beruházásnak!

A börtönkapacitás növelése nagyon költséges. A most épülő veszprémi büntetés-végrehajtási intézetben egy férőhely kialakítása 14,7 millió Ft. Az állam terheit csökkentheti a vállalkozások bevonása a büntetés-végrehajtási intézmények üzemeltetésébe, elsősorban az elítéltek munkáltatásába, étkeztetésébe. Az USA-ban a börtönprivatizáció 1991-ben kezdődött és 2000 decemberében már több mint 141 ezer börtön-férőhely volt magánkézben. Az elítéltek foglalkoztatása Magyarországon is gazdasági társaságokban történik. Ki gondolná, hogy az Ipoly Cipőgyár Kft., a Duna Papír Kft., sőt a romantikus nevű Ábrándágynemű Kft. is büntetés-végrehajtási intézetekben működik. A gazdasági társaságok 2001. évi árbevétele megközelítette a 7 milliárd forintot.

Börtön túlszűfoltóság

A Börtönök jelenlegi kapacitásfejlesztésének indítéka nem a bűnmegelőzési koncepció, hanem a túlszűfoltóság csökkentése.

Az Európai Unió 2000. évi országjelentése megállapította, hogy: „A börtönök túlszűfoltósága növekvő problémát jelent Magyarországon. Jelenleg a börtönökben az intézmények befogadó képességénél mintegy 60%-al többen raboskodnak (szemben az 1998/99-ban regisztrált 40%-al).” A 2001. évi ország-jelentés ismét felvetette, hogy „a börtönök túlszűfoltósága növekvő problémát jelent, amely orvosolandó.” A 2002. évi országjelentés ismét konstataulta, hogy a magyarországi börtönök továbbra is zsűfoltak, de elismerte a bekövetkezett fejlődést, és a bírálat mellett azt is aláhúzta, hogy a börtönök színvonala „megüti a nemzetközi mércét. A vizsgált időszakban régi épületek modernizációja és kibővítése, valamint egy új büntetés-végrehajtási intézmény létesítése révén javulás történt ezen a téren. A hosszú távú kormányprogram végrehajtása alapján további beruházások vannak folyamatban, melyek a magyarországi börtönök elhelyezési viszonyainak tovább javítását célozzák.”

Szükség lesz felújításra vagy új büntetés-végrehajtási intézmények építésére azoknak az elavult épületeknek a feljavítására, vagy kiváltására is, amelyekben mind az őrszemélyzet, mind az elítéltek embertelen körülmények között élnek.

Csak az a kérdés, hogy lépést tud-e tartani a börtönépítés az igényekkel. Jelenleg a büntetés-végrehajtási intézmények telítettsége 159%-os, vagyis mintegy 6.5 ezer új férőhelyre van szükség a 100% telítettségi szinthez. Ez a veszprémi bekerülési áron számítva 96,5 milliárd Ft.! És ebben még nincs benne a meglévő férőhelyek felújítása, vagy – lebontásuk esetén – helyettük is újak építése. Vajon mikor lesz erre elegendő pénz és főleg: nem fog-e közben újra termelődni a túlszűfoltóság az újonnan belépő férőhelyeken?

Börtönnépeség és büntetőpolitika

A börtönlakosság számának alakulása kapcsolatban van az elkövetett bűncselekmények számával, és ezen belül a súlyosabb megítélésű bűncselekmények mennyiségével, de tükröződik benne, például a rendőrség felderítő és bizonyítási tevékenységének eredményessége is (az ismeretlenül maradt elkövetőt nem lehet leültetni), elsősorban azonban a törvények és az ítélezési gyakorlat szigorának a függvénye.

A büntetőpolitika és a börtönlétszám közötti összefüggést jól mutatja, hogy 1988 és 1998 között a hatóságok előtt ismertté vált bűncselekmények mennyisége háromszorosára emelkedett (185 ezerrel 600 ezerre), ugyanakkor a fogvatartottak száma majdnem felére csökkent. (21 ezerrel 14 ezerre). 1999-ben megfordult a trend, attól kezdve, a börtönpopuláció gyarapodni, a bűncselekmények száma pedig apadni kezdett.

Ebben az időben a büntetőpolitikai szigorítás igénye nemcsak a politikusok retorikájában, hanem a törvényhozásban is kifejezésre jutott. Az 1998. évi LXXXVII. törvény miniszteri indoklása szerint a törvényt módosítás azt a célt tűzte ki, hogy a jogalkalmazást súlyosabb büntetékiszabás felé terelje, a büntetőjog általános rendelkezéseinek, a feltételes szabadságra, a pénzbüntetés kiszabására, a próbára bocsátásra, a büntetés kiszabás elveire, a halmazati büntetésre, a büntetés enyhítésére, a büntetés végrehajtásának felfüggesztésére vonatkozó rendelkezések módosítása útján. A törvény jelentősen szigorította a robbanóanyaggal, robbantószerrel visszaélés, a lőfegyverrel, lőszerrel visszaélés, a fegyvercsempészet, a kábítószerrel visszaélés, a közveszélyokozás, az embercsempészes büntetési tételeit, szélesítette azoknak az eseteknek a körét, amelyekben az elítélt határozott ideig tartó szabadságvesztésből nem bocsátható feltételes szabadságra. Módosította a Btk.-nak az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezéseit oly

módon, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén feltételes szabadságra bocsátás lehetősége a jelenleginél korlátozottabb legyen.

A törvény csak a kábítószerfüggő személyek számára biztosította a büntethetőség alóli eltérést kábítószer függőséget gyógyító kezelésen való részvétel esetén, és a kábítószer tartásán, előállításán, termesztésén, megszerzésén kívül büntetni rendelte a fogyasztást is.

Az 1998. évi LXXXVII. törvény előírta, hogy a szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. Ha például valamely bűncselekmény büntetési tétele egy évtől öt évig terjedhető szabadságvesztés, akkor három év az irányadó büntetés. „Emellett a törvényben tükröződik a jogalkotónak az az elvárása is, hogy a bíróság adjon kimerítő indokolást a tételkeret adta lehetőség kihasználásáról” (Miniszteri indokolás). Ezzel megkötötte a bírák kezét a büntetés mértékének megállapításában. Az ilyen rendelkezéssel azonban nem csak a bírói szabad mérlegelés elvének sérülése miatt nem lehet egyetérteni.

Az egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, mint büntetési tételkeret azt jelenti, hogy vannak olyan esetek, amelyekre egy év szabadságvesztést, és vannak olyanok, amelyekre öt év szabadságvesztést célszerű kiszabni. Helyes ítélkezési gyakorlatban az átlag akkor lenne a középérték, ha a legtöbb bűncselekmény is közepes veszélyességet képviselne. Ha több a csekély súlyú bűncselekmény, akkor az átlag ítélet mértékének az alsó, ha gyakoribb a súlyosabb bűncselekmény, akkor pedig a felső küszöbértékhez kell közelítenie.

A szigorúbb büntetőpolitika éveiben csökkent a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények száma. Van-e ok-okozati összefüggés a két jelenleg között. Magyarán: a bűncselekmények számának csökkenését a szigor, vagy más tényezők idézték elő?

Először is azt kellene megvizsgálni, hogy a statisztika által mutatott csökkenés valóságos-e és, ha igen, akkor valóban milyen mértékű. Ennek nemzetközileg elfogadott módszere az áldozat-válási vizsgálatok végzése. Legutóbb ilyen Budapestén végeztetett az ENSZ regionális szerve. Ez a felmérés nem igazolta egyértelműen vissza a bűnözésnek a bűnügyi statisztika által jelzett csökkenését, de a vizsgálat csak a fővárosra terjedt ki, nem lehet belőle az országos helyzetre következtetést levonni.

A bűnügyi statisztikai adatok csökkenését okozhatja az is, hogy lanyhult az állampolgárok bejelentési készsége, sokszor jártak hiába a rendőrségen, most már el sem mennek. Lehet, hogy a túlterhelt rendőri szervezetnél lép fel egy „ügyelhárítási” reflex: eltanácsolják a panaszosokat.

Ha mindez tisztázódott, akkor jön a neheze. Meg kell állapítani, hogy milyen körben vált ismertté a büntetőpolitika szigorodása, és milyen

társadalmi változások lehettek hatással a bűnözésre: életszínvonal és a foglalkoztatottság alakulása, társadalmi közérzet változása stb.

A nagy kísérlet

A társadalomtudományok ismert gondja, hogy megállapításaikat nem tudják kísérleti körülmények között ellenőrizni. Az amerikai büntetőpolitika kivétel.

A kilencvenes években mind az USA-ban, mind Kanadában csökkent a bűnözés. Ezt mutatta nemcsak a hivatalos statisztika, hanem a mindkét országban elvégzett áldozat-válási felmérés is.

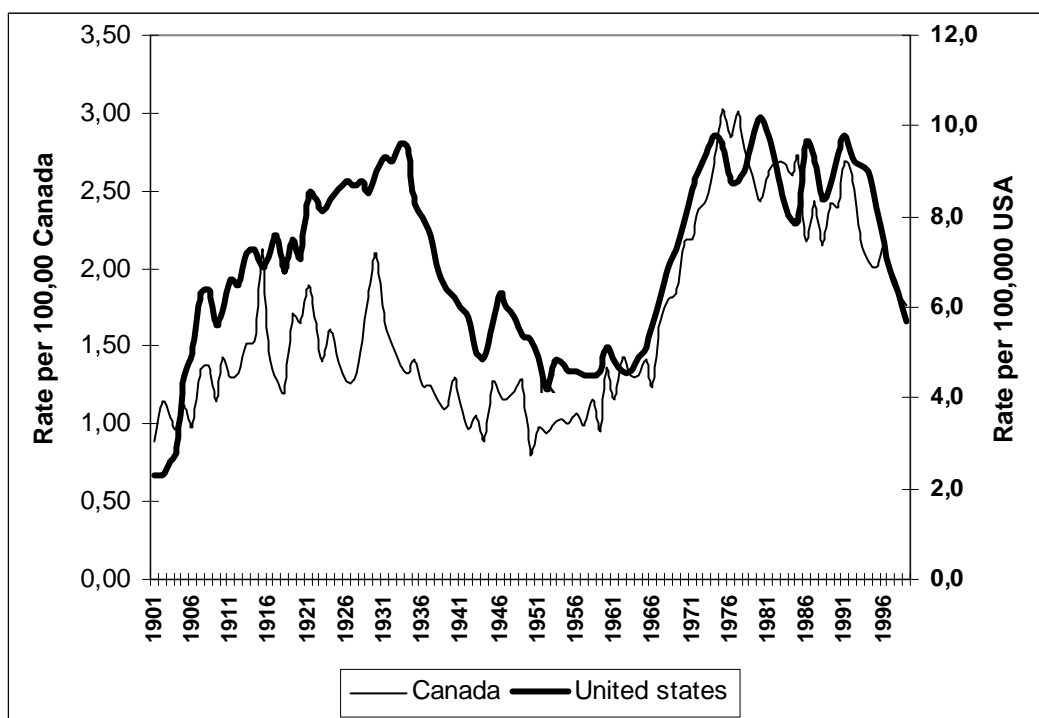
Az USA büntetőpolitikáját kísérletnek felfogva, Kanadát kontroll-csoportnak tekinthetjük.

Ezt az teheti lehetővé, hogy Kanada sok szempontból nagyon hasonlít az Egyesült Államokhoz. Lakóinak több mint 90%-a az Egyesült Államok határától 100 mérföldön belül él. A két ország történelmében is sok a megegyezés. Kanada kereskedelmi forgalma az Egyesült Államokkal meghaladja a napi egymilliárd U. S. dollárt.

A bűnözés ellenőrzése tekintetében azonban, Kanada és az Egyesült Államok igen különbözőek. Az Egyesült Államokban a 100 000 főre jutó rendőrök száma (kinevezett állomány) lényegesen magasabb (2000-ben: 238), mint Kanadában (2000-ben: 184), a bíróságok sokkal gyakrabban ítélik el a vádlottakat végrehajtható szabadságvesztésre, a szabadságvesztés büntetések átlag időtartama sokkal hosszabb, a feltételes szabadlábra bocsátás lehetősége viszont Kanadában sokkal szélesebb körű. A börtönpopuláció aránya az Egyesült Államokban (2000-ben 685/100 000 lakos), több mint ötszöröse a kanadainak (1999-ben 123/100 000 lakos). A világsajtót is bejárta annak a visszaeső bűnözőnek az esete, akit egy cigarettárusító bódé feltörése miatt ítélte a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztésre. Aki ismeri az USA büntetőjogát, tudja, hogy bizonyos előéleti adatok esetén (két bűncselekmény, amelyből legalább egyet lőfegyver használatával követtek el vagy amelynek a tárgya kábítószer), a bíróságnak nincs választási lehetősége. A „harmadiknál padlóra kerülés” – így nevezik azt a törvényt, amely alapján a bíróság köteles, mérlegelés nélkül, kiszabni az életfogytig tartó szabadságvesztést.

A bűnözés dinamikáját jól jellemzi az emberölések számának alakulása. Egyrészt trendje nagyon hasonlít az egyéb bűncselekményekére, másrészt kicsi a látenciája, hasonlóak és ritkán változnak a törvényi tényállások. Az USA-ban 2000-ben 5,64, Kanadában 1,76 emberölés jutott 100,000 lakosra. Ezen belül Washingtonban 41,78, Ottawában 0,97 az emberölési ráta. Meglepő, hogy a rendkívül nagy szintbeli különbség ellenére, mennyire hasonló a két államban az emberölések trendje. A emberölések számának alakulását a következő ábra mutatja be:

**100 ezer lakosra jutó emberölések száma Kanadában
és az Egyesült Államokban 1901–1999 között**

Az ábrán látható, hogy a 100 000 lakosra jutó emberölések száma az Egyesült Államokban a kanadainak három-négyszerese, ugyanakkor a trendek szinte párhuzamosak. Az évszázad első három évtizedében, mind a két országban nőtt az emberölések száma és csúcspontját elérte a 30-as évek elején, a gazdasági válság éveiben. A grafikonok hosszú időtávú párhuzamossága mutatja, hogy változásaik mögött valamilyen közös okok állnak.

Az utóbbi években a bűnözés csökkent, mind Kanadában, mind pedig az Egyesült Államokban, és a trendek hasonlóak minden bűncselekményfajtánál. Ez azt jelenti, hogy a csökkenés okát nem valamely specifikus, csak egyik állam területén érvényes tényezőben kell keresni. Tekintettel arra, hogy a két országban egymástól nagyon eltérő büntetőpolitika érvényesül, megalapozottan lehet feltételezni, hogy a bűnözés csökkené-

se nem a Egyesült Államok rendkívül szigorú vagy Kanada liberális büntető politikájának köszönhető, hanem elsősorban a mindkét országban hasonló demográfiai változásokkal és a gazdasági fellendüléssel, valamint a közhangulat javulásával van kapcsolatban.

Ezt a feltevést támasztja alá az is, hogy 2001-ben megtorpant a gazdaság növekedése, és ezzel egyidőben az USA-ban visszafordult a bűnözés csökkenésének tendenciája. Természetesen egy év változása nem elegendő a trend irányának meghatározásához, de neves amerikai szakértők mégis összefüggést látnak a bűnözés és a gazdaság múlt évi alakulása között.

Ezek a tények igazolják az Európa Tanács ajánlásainak helyességét: nem a szigorítást, hanem a szabadságvesztéssel nem járó, alternatív büntetések elterjedését szorgalmazzák.

Magyarországnak most vigyázó szemét Nyugat-Európára kell vetnie.

Szomora Zsolt

A KÖZVETETT TETTESSÉG DE LEGE FERENDA

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a közvetett tettség a legkülönösebb elkövetői minőség, ennek ellenére – vagy pont ezért – mind a mai napig egyetlen magyar büntető törvény sem szabályozta. Ugyanakkor a közvetett bűnelkövetés ténye állította a büntetőjogászokat az elé a feladat elé, hogy közvetett tettség lényegét feltárják, bűncselekménytani helyzetét meghatározzák, hiszen a közvetett tettest törvényi szabályozás hiányában is felelősségre kellett, kell vonni valahogy. Az, hogy a gyakorlatban a közvetett tettség csak nagyon ritkán megítélésű alakjával (pl. gyermek vagy tévedésben lévő személy felhasználásával) találkozunk, még nem mentesít az alól, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás törvényi (és így törvényes) alapját megteremtjük.

I. A szabályozás kérdéseinek vizsgálata előtt szólni kell röviden a közvetett tettség lényegéről, bűncselekménytani helyzetéről.

A közvetett tetsségre nézve meghatározó jelentőségű a részesség járulékosága, azaz, hogy a részesség járulékos jellegű közreműködés a bűncselekményben, ami azt jelenti, hogy mind a felbujtás, mind a bűnszegly tettesi alapcselekményt tételez föl, s csakis azzal összefüggésben jöhet létre.¹ Arra nézve, hogy a tettesi alapcselekménynek milyen ismérvekkel kell rendelkeznie, négyféle járulékosági formát különböztetünk meg:

a) minimális járulékoság: az alapcselekmény csupán tényállásszerű

b) limitált járulékoság: az alapcselekmény tényállásszerű és jogellenes

c) extrém (teljes) járulékoság: az alapcselekmény tényállásszerű, jogellenes és bűnös

d) hiperjárulékoság: még a tettesi alapcselekmény minősítése is kihat a részesekre.²

A hatályos Btk. (és a Csemegi kódex is) a részesség teljes járulékoságát követeli meg, amikor a felbujtást a bűncselekményre történő szándékos rábírásként, a bűnszeglyt pedig a bűncselekmény elkövetéséhez nyújtott szándékos segítségként határozza meg [21. § (1)–(2) bek.]. Bűncselekmény alatt ugyanis a tényállásszerű, (büntető)jogellenes és bűnös cselekményt értjük. Ez a tudományos bűncselekmény fogalom jól megfeleltethető a bűncselekmény Btk. 10. § (1) bekezdésében meghatározott fogalmával.³

A teljes járulékoságon felül a részességhez szükséges tettesi alapcselekménynek további két kritériuma van: szándékos bűncselekményről legyen szó, amely legalább a kísérlet szakába jut.

Szomora Zsolt: SZTE-ÁJTK, V. évf.

¹ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része, 2001. 280. o.

² Tokaji Géza: A bűncselekménytani alapjai a magyar büntetőjogban, 1984. 365. o.

³ Nagy (2001.): 130–134. o.

Mindez azt jelenti, hogy megfelelő tettesi alapcselekmény nem jöhet létre a tényállásszerűség, a jogellenesség, – és a bűnösség elemeit tekintve – a megfelelő életkor, a beszámítási képesség, az elvárhatóság és a szándékosság hiányában. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ilyen alapcselekményhez járuló részesi magatartás büntetőjogilag feltétlenül közömbös, mert a körülményektől függően ilyenkor kerülhet sor a közvetett tettség megállapítására.⁴

A közvetett tettség bűncselekménytani szempontból tehát abból a hézagból adódik, amely a részesség járulékosága (és így büntethetősége!) és egyes büntetést érdemlő magatartások között keletkezik. E hézag ellenére sem a Csemegi kódex, sem pedig a hatályos Btk. nem szabályozza a közvetett tetsséget, így az a törvényi szabályozás hiányában hézagpótló szerepet tölt be büntetőjogunkban. Ez a hézagpótló szerep azonban – mint ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – se nem maradéktalan, se nem aggálytalan.⁵

II. Mint említettem, a közvetett tetsséget eddig egyetlen magyar büntető kódex sem szabályozta. Ugyanakkor a Csemegi kódex miniszteri indokolása felveti, s bár nevén nem nevezve, de részletesen foglalkozik a részesség kapcsán a közvetett tetsséggel, helyesen veszi számba annak egyes eseteit és arra lényeges következtetésre jut, hogy a közvetett tettség nem részesség, hanem tettség.⁶

A hatályos Btk.-ban, külön szabályozás hiányában a közvetett tetsséget is kényszerűen a 20. § (1) bekezdése alá kell besorolnunk: tettes az, aki a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósítja. A miniszteri indokolás erről a problémáról a következőket írja: „A javaslat nem határozza meg a közvetett tettség fogalmát, azért, aki nem a saját személyében követi el a bűncselekményt, hanem olyan személlyel követteti el, aki nem tartozik érte büntetőjogi felelősséggel. Ilyen pl. az az eset, amikor a közvetett tettes a bűncselekményt gyermekkorúval vagy elmebeteggel hajtja végre. A közvetett tettség lényegében önálló tettség. A bűncselekményért felelősségre nem vonható személy – a büntetőjog szempontjából – olyannak tekintendő, mint a bűncselekmény eszköze, amelynek segítségével az egyedüli tettes hajtja végre a bűncselekményt.”⁷

Ez az indokolás gyakorlatilag megkérdőjelezi a közvetett tettség létét, így némileg magyarázattal szol-

⁴ Heller Erik: Büntetőjog általános tanai, 1938. 170. o. és Nagy (2001.): 280. o.

⁵ Tokaji (1984.): 350. o.

⁶ Lőw Tóbiás: A magyar büntetőtörvénykönyv és teljes anyaggyűjteménye, 1880. 461–462. o.

⁷ Magyar Közlöny 1978. évi 92. szám

gál a szabályozás elmaradására. A gondolatmenet már ott félrefut, hogy az eszköz-személy bűnösségének és büntethetőségének a lehetőségét kizárja, s így nem lehet tekintettel a közvetett tettesség azon számos esetére, amikor a felhasznált személy büntetőjogi felelőséggel tartozik. Így például, ha az eszköz-személy tévedése gondatlanságból származik, és a törvény a gondatlan elkövetést büntetni rendeli; vagy ha súlyosabb bűncselekményre használják fel, mint amit megvalósítani vélt, és így másik szándékos bűncselekmény címen felel; vagy ha az önhibából eredő ittas vagy bódult állapotát használják ki, és a Btk. 25. § teremtette objektív felelősségi konstrukció alapján ugyanazért a szándékos bűncselekményért vonják felelősségre, mint a közvetett tettest. Az indokolás olyannyira következetlen, hogy nincs tekintettel a Btk. 123. § (2) bekezdésére, a közvetett tettesség egyetlen törvényben szabályozott esetére sem, ahol is a parancsot kiadó előljáró attól függetlenül tettesként felel, hogy az (1) bekezdésben meghatározott büntethetőséget kizáró ok a katona javára írható-e vagy sem.

Van olyan a külön szabályozás szükségtelensége mellett érvelő álláspont, amely a felhasznált személy esetleges büntethetőségére figyelemmel van, de még ezekben az esetekben is a pusztán fizikai eszköz fogalmával azonosíthatónak véli a felhasznált személyt, akinek a felhasználásával a közvetett tettes ugyanúgy maga valósítja meg a bűncselekmény törvényi tényállását, mintha egy kést vagy egy pisztolyt használna.⁸

Ennek az elképzelésnek a cáfolata végett szeretnék utalni bizonyos cselekménytani összefüggésekre. A német büntetőjogi irodalomban már régebben *expressis verbis* megfogalmazódott, hogy az eszköz-személynek képesnek kell lennie cselekmény megvalósítására (*Handlungsqualität*)⁹, és ma már a legújabb szegedi általános részi tankönyv is hangsúlyozza ezt.¹⁰ Cselekmény kifejtése nélkül az ember valójában semmiben sem különbözik egy fizikai eszköztől, és nincs különbség aközött, hogy a tettes egy embert vagy egy tárgyat használ eszközként tettének megvalósítására. Ekkor nem is jöhet létre közvetett tettesség, a felhasználó személy közvetlen tettesként felel. (Így pl. ha *vis absolutaként* ható kényszerített fejt ki azzal, hogy lekötözi a vasúti szolgálattevőt vagy az éjszaka ügyeletes ápolónőt, akinek így a „mulasztása” balesethez ill. egészségkárosodáshoz vezet.¹¹)

Ha azonban a felhasznált személy cselekményt fejt ki, onnantól kezdve eszköz-személlyé válik; nem szabad az eszköz és az eszköz-személy közé egyenlőségjel tennünk. Az eszköz-személy cselekménye az, amely tényállásszerű elkövetési magatartássá válik, s véleményem szerint ez a legfőbb oka annak, hogy a közvetett tettesség nem vonható a Btk. 20. § (1) bekezdése alá. Nem mondhatjuk azt, hogy a közvetett tettes megvalósítja a bűncselekmény törvényi tényállását, hiszen annak *szükségképpen* elemét, az elkövetési magatartást nem az ő cselekménye valósítja meg. Aki pedig csak részben valósítja meg a tényállást – így rendelkezik a tettesség-

hez esetlegesen szükséges személyes kvalifikáltsággal, illetve teljesíti a szubjektív tényállási elemeket –, arra nem mondhatjuk, hogy megvalósítja azt. Nemhiába szabályozza a Btk. külön a társtettességet, hiszen egy társtettes gyakran csak a törvényi tényállásnak egy részét valósítja meg.

Ha a „megvalósít” szót nem fogjuk fel ilyen szoros értelemben és megpróbáljuk a lehető legtágabban értelmezni, akkor is be kell látnunk, hogy a bűnsegélyserű tettesi magatartások egy része olyan, hogy semmiképpen sem válhat büntethetővé.¹² Ennek illusztrálására vegyünk egy híres példát a német büntetőjogi irodalomból; az ún. Dohna-Fall lényege a közvetett tettesség megállapítása *error in persona* előidézése esetén.¹³ A jogeset egyik verziója a következő: A megtudja, hogy B a készülő jelmezbálon le akar számolni C-vel. A azonban az ellenségét, D-t szeretné eltenni láb alól, ezért mesterkedni kezd, s ezzel sikerül elérnie, hogy C és D összecseréljék a jelmezeiket. A jelmezcseré végzetesnek bizonyul, és a jelmezbálon B *error in persona* következtében D-t öli meg.

Nyilvánvalóan minden jog- és igazságérzetünknek elmentmondana, ha A büntetlenül maradna. A hatályos jog szerinti legelfogadhatóbb megoldás talán A bűnsegédi bűnrészességének a megállapítása volna, ez is erőltetett azonban és rendkívül életszerűtlen. Habár az *error in persona* ebben az esetben irreleváns a bűnösség és a bűncselekmény minősítése szempontjából, és B teljes büntetőjogi felelőséggel tartozik mint emberölés közvetlen tettese, a tévedés előidézésre és kihasználására tekintettel megállapítható lehetne A közvetett tettesi felelőssége. A-nak ez a különös magatartása azonban semmiképpen sem vonható a Btk. 20. § (1) bekezdése alá, így törvényes felelősségre vonása szinte megoldhatatlan problémát jelent.

Mindebből látható, hogy a közvetett tettesség büntetőjogunkban betöltött hézagpótló szerepe még a Btk. 20. § (1) bekezdésének tág értelmezése esetén sem *maradékaltalan*.

A közvetett tettesség tehát nem (vagy legalábbis nem maradéktalanul) illeszthető be a tettes törvényi fogalmába. Ez a helyzet pedig alkotmányossági kérdéseket vet fel, a közvetett tettesség büntetőjogunkban betöltött szerepe így még az említett tág értelmezés mellett sem lehet *aggálytalan*. Külön szabályozás hiányában nincsen ugyanis olyan törvényi rendelkezés, „amelyből a *nullum crimen sine lege* elvével feltétlen összhangban levezethető lenne, hogy az eszköz útján egyébként el nem követhető bűncselekményeknél a felhasznált személy mégis csak eszköz lehet, avagy az, hogy a *delictum proprium* közvetett tettesi megvalósításához a törvény által megkövetelt személyes kvalifikáltság nem minden esetben szükséges.”¹⁴ Hogyan vonható a Btk. 20. § (1) bekezdése alá az a közvetett tettes, aki az elmebeteg szomszédját rábeszéli arra, hogy a saját lányával közösjön? Hogyan lehet a vérfertőzés tettese az, aki nem rendelkezik az ehhez szükséges személyes kvalifikáltsággal? Semmiképpen sem az anyagi jogi legalitás elvével összhangban.

A *nullum crimen/nulla poena sine lege* elvéből levezethető négy büntetőjogi alapelv egyike: az írott büntető törvény követelménye és a büntethetőséget alapító és a büntetőjogi szankciót szigorító szokásjog tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege scripta*). A bírói

⁸ Losonczy István: A tettesség és részesség a büntetőjog rendszerében, 1966. 148–152. o.

⁹ W. Gropp: Strafrecht Allgemeiner Teil, 2001. 337. o.

¹⁰ Nagy (2001.): 272. o.

¹¹ A példák alapjául az a felfogás szolgál, amely szerint a Btk. 26. § körébe tartozó *vis absoluta* valójában nem a beszámítási képességet zárja ki, hanem ilyenkor a kényszerített oldalán még a cselekmény is teljes egészében hiányzik. Lásd Földvári József: Magyar Büntetőjog. Általános Rész, 2002. 155–157. o. és Nagy (2001.): 226. o.

¹² Tokaji (1984.): 351. o.

¹³ A. Schönke – H. Schröder (Cramer/Heine): Strafrechtsgesetzbuch Kommentar. 26. Auflage, 2001. 498. o. és R. Maurach – K. H. Gossel: Strafrecht Allgemeiner Teil, 1978. 210. o.

¹⁴ Tokaji (1984.): 351. o.

gyakorlat számos a büntető törvény által nem definiált fogalmat, általános felelősségi elvet szokásjogilag szilárdított meg: pl. az okozati összefüggés követelményét, az *actio libera in causa* alapján megállapított felelősséget és a közvetett tettséget is. Ezen alapvető fogalmak tartalmát érintő bírói interpretáció szokásjogilag kötelezőként azonban nem érvényesülhet, a büntetőjogban a bírói jognak nem lehet normatív kötelező ereje, a szűk körben tartandó szokásjogi megszilárdulás csupán értelmezési eredmény. Német felfogás szerint a szokásjog az elkövető hátrányára (ilyen a közvetett tettség is) csak akkor megengedhető, ha olyan felelősségi elvről, annak kihatásáról van szó, amely az írott jogrend immanens része, abból fejlődött ki. Az elkövető hátrányára alkalmazott ilyen kategóriák tehát törvényi szabályozást igényelnek, s kiváltképp ilyen a közvetett tettség.¹⁵

III. A közvetett tettség kifejezett törvényi szabályozására van tehát szükség, és ezt belátva már csak a szabályozás mikéntje marad a kérdés.

Van olyan elképzelés, amely a közvetett tettségnek a részesi alakzatok közé történő beolvasztását javasolja, amelyet úgy érhetünk el, hogy a részesség járulékoságát fellazítjuk, és csak a *limitált járulékoság*ot követeljük meg.¹⁶ Az érvelés szerint ezek az alakzatok azért is lennének összevonhatók, mert de lege lata a részesekre is a tettesekre megállapított büntetési tételkeret az irányadó, bűnsegély esetén pedig a kétszeres leszállás csak lehetőség és nem kögens szabály.¹⁷

Bár alkotmányossági szempontból ez a megoldás a szabályozatlansághoz képest kielégítőbb, mégsem mondható maradéktalannak. A limitált járulékoság lényegénél fogva csak az eszköz-személy bűnösségére nincs tekintettel, s amikor az eszköz-személy jogszerűen jár el, ez a konstrukció sem jelenet megoldást.¹⁸ További ellenérvként hozható fel, hogy a bírói gyakorlat a tettséget a parifikáció ellenére is súlyosabb alakzatként értékeli,

¹⁵ Nagy Ferenc: A nullum crimen/nulla poena sine lege elve. In: Büntetendőség, büntethetőség. Szerk. Wiener A. Imre. Budapest, 1997. 156–157. o.

¹⁶ A Csemegi kódex időszakában a büntetőjogászok egy része a közvetett tettség büntethetőségének megteremtése érdekében szintén a limitált járulékoság elfogadását szorgalmazta. (Schultheisz Emil: A bűncselekmény tana, 1948. 116. o.)

¹⁷ Lőrinczy György: A közvetett tettséghez. Magyar jog, 1981. évi 12. szám. 1134. o.

¹⁸ Az eszköz-személy akkor jár el jogszerűen, ha személyére nézve valamely jogellenességet kizáró ok hatályosul. Így pl. a német judikatúrából vett eset szerint, ha a közvetett tettes jogos védelmi helyzetet provokál, amelyben a védelmére siető eszköz-személy megsérti a közvetett tettes támadóját. (Schönke/Schröder/Cramer/Heine, 2001. 499. o.) Egységes a német bírói gyakorlat abban is, hogy ha valakit hamis vád, hamis bizonyítékok alapján – a büntető eljárási jog alapelveit és szabályait betartva, tehát jogszerűen – őrizetbe vesznek, előzetes letartóztatásba helyeznek vagy végrehajtható szabadságvesztésre ítélnék, akkor a hamisan vádlót mint személyi szabadság megsértésnek közvetett tettesét is felelősségre kell vonni. (Gropp, 2001. 341. o.; Schönke/Schröder/Cramer/Heine, 2001. 499. o. és Jescheck/Weigend: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, 1996. 667–668. o.) Ehhez természetesen a közvetett tettség kifejezett törvényi szabályozása szükséges, mint ahogyan az a német Btk. 25. §-ában található. A közvetett tettség szabályozását követően nálunk is megfontolandó a szándékos hamis vád és a személyi szabadság megsértésnek halmazatban történő megállapítása. A személyi szabadságtól való megfosztás ugyanis nem nyer értékelést a hamis vád büntetének azon minősített eseteiben sem, amikor a hamis vád alapján büntetőeljárás indul ill. ha a vádlottat elítélik [Btk. 233. § (2), (3) bek.]. Ez utóbbi két minősítő körülmény objektív büntethetőségi feltétel ugyan, szándékos hamis vád esetén azonban a vádló szándéka eshetőlegesen minden bizonnyal átfogja a megvádolt személy szabadságától való megfosztásának lehetőségét.

mint a részességet; bár véleményem szerint egyébként sem szerencsés egy érvelésben a felelősségtani, minősítési kérdéseket a büntetőjogi jogkövetkezményekkel összemosni.

A jelenleg zajló kodifikáció során is felmerült, hogy a közvetett tettséget a felbujtás körében kellene szabályozni: az „aki mást büntetendő cselekményre rábír” megfogalmazással.¹⁹ A felbujtásba ily módon történő beolvasztás az előbbi megoldásnál annyiban szerencsésebb, hogy a „büntetendő cselekmény” szóhasználatnál már csak a *minimális járulékoság*ot – azaz pusztán az alapcselekmény tényállásszerűségét – követeli meg, így a jogszerűen eljáró eszköz-személy eseteit is szubszumálja. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ugyanezt a megfogalmazást a bűnsegély vonatkozásában is alkalmazni kell. Egyrészt azért, mert nem szerencsés a részesi alakzatokat a szabályozás elveit tekintve megbontani és azokra eltérő járulékosági követelményeket teremteni, másrészt a közvetett tettséget nem lehet maradéktalanul a felbujtásba beolvasztani, hiszen az olykor bűnsegélyszerű magatartással is megvalósulhat.²⁰

Probléma továbbá, hogy azokra az esetekre, amikor az eszköz-személy nem tényállásszerű magatartást fejt ki (ilyen pl. a gyermek, az elmebeteg, a kényszer vagy fenyegetés hatása alatt álló, vagy a tévedésben lévő személy önsértése²¹), ez a szabályozás sem jelent megoldást, tehát nem maradéktalan. A részesség járulékoságát ennél tovább lazítani természetesen nem lehet, de a részességbe történő beolvasztás véleményem szerint azért sem szerencsés, mert a közvetett tettség végső soron tettség, a fogalom létének pont az lenne a jelentősége, hogy jelezze, hogy az ilyen, közvetett jellegű elkövetés is tettség. Angyal Pál szerint a közvetett tettség fogalmának nem az a funkciója, hogy ezt az elkövetési módot az önálló tettségtől élesen elkülönítse, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy rávilágítson arra, hogy „miért tekintendő az ilyen körülmények között emberi erőt felhasználó, egyébként az elkövetésnél passzívise viselkedő egyén tettesnek”²². A hosszú jogfejlődés tapasztalatai is azt mutatják, hogy a büntetőjog – bár magas fokú absztrakció jellemzi – nem kedveli a differenciálatlan, határtalan konglomerátum-fogalmakat. A büntetőjogban szükséges distinkciók megtételét nem elegendő a bírói gyakorlatra bízni, a megfelelő differenciálás előbb-utóbb törvényi, minősítési szinten is kikényszeríti magát; és ez a jelenség szintén összefüggésbe hozható az anyagi jogi legalitás elvével. Ezért sem volna szerencsés egy minden átfogó, tág részesi kategóriát teremteni.

A kodifikáció során az is felmerült, hogy a közvetett tettséget a tettség körében a „mással elkövetetti” kitétel beiktatásával is szabályozni lehetne.²³ A jelenleg is hatályos német szabályozást tekintve ezt a megoldást

¹⁹ Büntetőjogi Kodifikáció, 2001. évi 1. szám 34. o.

²⁰ Ez akkor lehetséges, ha a közvetett tettes külsőleg bűnsegélyszerű magatartást fejt ki, a közvetlenül cselekvőt pedig valójában eszközként használja. Így például: közvetett tettes az, aki a haragosa felé ölési szándékkal rohanó elmebeteg kezébe kést nyom; vagy az aki az eszköz-személy tévedését ugyan nem előidézi, hanem a már meglévő tévedésében megerősíti; vagy az az anya, aki jogatlan eltulajdonítási célzattal nem akadályozza meg, hogy kilencéves gyermeke azalatt, míg a sértett rövid időre kimegy a szobából, különböző értékű tárgyakat tulajdonítson el, s így mulasztásos bűnsegélyszerű magatartásával lopás közvetett tettese lesz. (a példák alapjául szolgált Nagy, 2001: 273. o.)

²¹ Tokaji (1984.): 346. o.

²² A magyar büntetőjog tankönyve, 1920. 273. o.

²³ Büntetőjogi kodifikáció, 2001. évi 1. szám 34. o.

– azaz a közvetett tettségnek mint kifejezetten a tettség egyik formájának a megfogalmazását – tartom a legmegfelelőbbnek.

Az StGB. 25. §-a szerint: Tettesként büntetendő az, aki a bűncselekményt saját maga vagy más által követi el. Ez a megfogalmazás összeegyeztethető a cselekménytani összefüggésekről írottakkal, emellett kellően tág is, hiszen a „más általi elkövetésbe” az említett Dohna-Fall, azaz az error in persona előidézésével megvalósuló közvetett tettség is belefér, hasonlóan egyéb bűnsegélyszerű magatartásokhoz. Előnye továbbá, hogy más meghatározási próbálkozásokkal ellentétben (ilyen volt pl. az NDK Btk.-ja is²⁴) nem rendelkezik a felhasznált személy büntetőjogi felelősségéről, amelynek kizárásával a közvetett tettség számos esetét kirekesztené a szabályozás köréből.

Ez a hibája Sántha Ferenc megközelítésének is.²⁵ Az ő javaslata szerint: „Közvetett tettes az, aki a bűncselekmény törvényi tényállását olyan – eszközként felhasznált – személlyel valósítja meg, aki *emiat a bűncselekmény miatt* büntetőjogi felelősségre nem vonható.” Ahogyan a szerző is utal rá, ez a meghatározás nem mond ellent azoknak az eseteknek, amikor az eszköz-személy gondatlan bűncselekmény címén felelősségre vonható. Azonban nem hagyható figyelmen kívül az a három esetkör sem, amikor az eszköz-személy ugyanazért a bűncselekményért vonandó felelősségre, mint a közvetett tettes:

– A Btk. 25. §-a következetesen a cselekmény megjelölést használja, elismerve azt, hogy a beszámítási képességet kizáró önhibából eredő ittas vagy bódult állapotban történő elkövetés esetén nem jön létre bűncselekmény. Az ilyen cselekmény a 25. § rendelkezésére alapítva lesz büntethető. Bűncselekmény azonban nem jön létre, alapcselekmény hiányában részesi alakzat nem kerülhet szóba, így véleményem szerint nem lehet a másnak ilyen állapotát felhasználó személyt felbujtónak minősíteni. A felhasználó személy közvetett tettes lesz, és a 25. § alapján felelősségre vonható közvetlen tettest ugyanazért a bűncselekményért kell felelősségre vonni.²⁶

– Téves az az álláspont is, hogy a jogellenes parancsot kiadó előjáró csak akkor felel közvetett tettes-

ként, ha a katona nem tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el. A Btk. 123. § (2) bek. értelmében a jogellenes parancsot kiadó személy mindig és mindentől függetlenül tettesként felel.²⁷ Ezért, ha a Btk. 123. § (1) bekezdésében meghatározott büntetendőséget kizáró ok a katona javára nem írható, akkor őt is ugyanannak a bűncselekménynek a közvetlen tetteseként fogják felelősségre vonni, az előjáró közvetett tettesi minősége mellett.

– Elfogadott az az álláspont is, hogyha a közvetlenül cselekvő személy nem rendelkezik a delictum proprium esetében szükséges személyes kvalifikáltsággal, akkor az elkövetési magatartás kifejtése ellenére is bűnsegédként felel. Ugyanannak a bűncselekménynek lesz a bűnsegéde, amelynek az őt felhasználó és a szükséges kvalifikáltsággal rendelkező személy a közvetett tettese.²⁸

Ezekből a példákból is látható, hogy a közvetett tettség sokszínű elkövetői minőség, ezért a lehető legrövidebb, legtömörebb és így egyben legtágabb törvényi meghatározás tűnhet célravezetőnek, a felhasznált személy büntetőjogi felelősségére való utalás nélkül. Ehelyett az eszközkénti felhasználást kell hangsúlyozni, ezt az idézett meghatározás is helyesen emeli ki. *A közvetett tettség differentia specificája más személynek lényegileg eszközként történő felhasználása a bűncselekmény elkövetésére.* Ez az a szempont, amely alapján a közvetett tettség a részesi alakzatoktól és különösen a felbujtástól elhatárolható. A felbujtó is mással követeti el a bűncselekményt, de a másik személyt nem eszközként használja.

Mindezek alapján a Btk. 20. § (1) bekezdése a következőképpen hangozhatnék: *Tettes az, aki a bűncselekmény törvényi tényállását maga vagy más személynek eszközként történő felhasználásával valósítja meg.*

És amint azt a német jogirodalom és gyakorlat is tükrözi, jól „működik” az StGB. 25. §-ában ilyen tömören meghatározott közvetett tettség, amely további kritériumainak meghatározásáról a német jogalkotó az elkövetői alakzat sokszínűségére tekintettel kifejezetten lemondott, nem akarva a jogfejlődés útjába állni sem.²⁹ Ugyanakkor már ezzel a tömör meghatározással is eleget tett az anyagi jogi legalitás követelményének.³⁰

²⁷ Nagy (2001.): 273. o. és Berkes György (szerk. és társszerző): Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára, 2001. 227. o.

²⁸ Nagy (2001.): 273. o.

²⁹ Schönke/Schröder/Cramer/Heine (2001.): 494. o.

³⁰ Szeretnék ide kapcsolódóan egy példát ismertetni, amely jól tükrözi a büntetőjogi gondolkodásmódban szükséges következetességet.

Egyes szerzők kapcsolatot vélnek felfedezni az actio libera in causa és a közvetett tettség intézményei között: a szándékos actio libera in causa felfogható úgy is, mintha az elkövető saját maga közvetett tettese lenne. Vámbéry így fogalmaz: „Ha a cselekvő úgyszólván önmagát használja eszközként a cselekmény elkövetésére, saját testéért is, mint az okozatosság lánczemeéért felel” (Büntetőjog, 1913. 188. o.). A német jogirodalomban is található olyan megközelítés, amely szerint actio libera in causa esetén a tettes saját magát használja eszközként. Ez a közvetett tettségi konstrukció elméletileg helyesnek látszik, mégis problematikus, mert ellentmond az StGB. 25. § (1) bek. II. fordulatának, amely szerint közvetett tettes az, aki más által követi el a bűncselekményt (durch einen anderen) – és nem saját maga által (durch sich selbst). Ha pedig a szigorúan restriktív tettes-fogalom következtében az említett jogszabályhelyet a büntetőjogi felelősség kiterjesztésének alapjaként értékeljük (Strafau-sdehnungsgrund), akkor a „saját maga által” – közvetett tettségi konstrukciónak nincsen törvényi jogalapja. (Gropp, 2001: 254–255. o.)

Ez az apró példa is mutatja, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás alfája és omegája a nullum crimen sine lege elvének való maradéktalan megfelelés.

²⁴ Békés-Földvári-Gáspár-Tokaji: Magyar büntetőjog. Általános rész, 1980. 262. o.

²⁵ Publ. Univ. Miskolc. Sect. jur. et pol. Tomus XVII, 2000. 225–232. o.

²⁶ hasonlóan Lőrinczy (1981.) : 1133. o.

SZEMPONTOK A NEMI ERKÖLCS ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK ÚJ SZABÁLYOZÁSÁHOZ

I. Bevezető gondolatok

1. A nemi erkölcs elleni bűncselekményekre vonatkozó büntetőjogi szabályozás az 1978. évi IV. törvény megalkotása óta több alkalommal is módosult. A Btk.-módosítások néhol kisebb kiigazításként jelentkeztek, de előfordul közöttük néhány nagyobb horderejű változtatás is (ezek – talán túlzás nélkül állítható – évszázados trendeket törtek meg). Itt talán elég az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak házassági életközösségen belüli büntethetőségére utalni, valamint arra, hogy immár férfiak sérelmére nő által is elkövethető erőszakos nemi erkölcs elleni bűncselekmény, de talán a legnagyobb jelentősége a homoszexualitás dekriminalizációjának van e folyamatban.

Mindezek a változások az elmúlt négy évben történtek, időbeli közelségük ellenére mégsem mondható el, hogy elhelyezhetők lennének egy koncepció mentén. A „legkisebb közös többszörös” a diszkrimináció tilalmának alkotmányossági kritériuma volt, és emiatt az Alkotmánybíróság is komoly szerepet vállalt a vonatkozó büntetőjogi szabályozás átalakításában. (Erre az Alkotmánybíróság az ún. negatív jogalkotás módszerét használta fel, utólagos normakontroll keretében két alkalommal is megsemmisített egyes büntetőjogi rendelkezéseket a vizsgált bűncselekményi körben.)

2. Mai formáját tekintve mindenképpen átgondolásra szorul a Btk. XIV. fejezetének II. Címe. A nemi erkölcs elleni bűncselekmények hatályos szabályozásának ellentmondásai nem feltétlenül az elmúlt években bekövetkezett törvénymódosításokból eredeztethetők, és az Alkotmánybíróság által a fejezettel kapcsolatban kétszer is alkalmazott utólagos normakontroll sem tekinthető az anomáliák kizárólagos okának. A problémát az jelenti, hogy a változások következtében megbomlott a vizsgált bűncselekménycsoport konzisztenciája, és olyan feszültségek keletkeztek az egyes tényállások között (és néhány esetben a tényállásokon belül is), amelyek jogalkalmazási és jogalkotási korrekciót igényelnek és érdemelnek. A bírói gyakorlat – ahol lehet – remélhetően tompítani fogja ezeket az ellentmondásokat, annak érdekében, hogy a nemi erkölcs elleni bűncselekmények szabályozásának elkerülhetetlen újrakodifikálásáig se születhessenek méltánytalan büntetőítéletek ebben a tárgykörben.

3. A fellelt ellentmondások két szempontból csoportosíthatók. Egyrésztől különbséget tehetünk az egyes különös részi tényállásokon belüli (intradiszpozicionális) és a tényállások közötti (interdiszpozicionális) anomáliák között. Másrészt csoportosíthatjuk az egyes ellentmondásokat a lényegüket alkotó problémakörök szerint is. Ez utóbbi megközelítést választva fogjuk megvizsgálni a hatályos szabályozás visszasságait.

Dr. Gál István László: PTE-ÁJK Büntetőjogi- és Kriminológiai Tanszék

II. A szexuális erőszak büntetőjogi értékelése

1. Az első kérdés a szexuális erőszak témakörén belül a *férfiak sérelmére nő által elkövethető erőszakos közösülés illetve szemérem elleni erőszak* problémája. A szemérem elleni erőszak esetében nem kifogásolható a sértetti kör kiterjesztése, ugyanis a szemérem elleni erőszak tényállásában szereplő fajtalanságot¹ férfi sérelmére el lehet követni akkor is, ha a sértett férfi ez ellen fizikailag vagy pszichikailag tiltakozik, akár még relatív vagy abszolút impotencia esetén is.

Az erőszakos közösülés tekintetében más a helyzet: a közösülés fogalmát nem definiálja a Btk., azt a bírói gyakorlat alakította ki. Amikor azonban a büntetőjogi értelemben vett közösülésfogalom kialakult, kizárólag nő lehetett sértett, és olyan férfi lehetett elkövető, aki nem szenved abszolút impotenciában (relatív impotencia esetén legfeljebb kísérletet lehetett megállapítani!). Hosszú idő kellett ahhoz, hogy az ingadozó bírói gyakorlat (és az elmélet) eljusson addig az álláspontig, hogy a nemi szervek közösülési szándékkal történő érintkezése büntetőjogi szempontból befejezett közösülésnek tekintendő. Több érvet is találunk a szakirodalomban, ami ezt az álláspontot indokolja. Az egyik szerint például a hagyományos értelemben vett közösülésfogalom nem teszi lehetővé, hogy a bűncselekményt egy négy-öt éves gyermek sérelmére is el lehessen követni. Neményi Béla álláspontja szerint azonban „pusztán az alkalmas passzív alanyok körének tágítása nem lehet ok a köztudatban élő fogalom félretételére.”²

Az 1997. szeptember 15-én hatályba lépett Btk.-módosítás lehetővé tette, hogy nemcsak nők válhassanak passzív alannyá. Eszerint előfordulhat, hogy ha egy négy-öt éves fiúgyermek és egy felnőtt nő (mint tettes) nemi szerve „közösülési szándékkal” összeér, akkor megvalósult a befejezett erőszakos közösülés?! Vagy egy abszolút impotenciában szenvedő férfi, aki az általánosan elfogadott álláspont szerint nem lehet erőszakos közösülés aktív alanya (csak szemérem elleni erőszakot követhet el), most akár befejezett erőszakos közösülés passzív alanyává válhat?! A hatályos törvényszöveg alapján a válasz: igen! Az 1997. évi LXXIII. tv. által létrejött módosításnak ez csak az egyik dogmatikai árnyoldala. Ha már kitágítottuk a passzív alanyok körét, akkor azon is el kell(ene) gondolkodni, hogy vajon továbbra is fenntartható-e a befejezettséggel kapcsolatos uralkodó álláspont. A szabá-

¹ A Btk. 210/A. §-a szerint: „fajtalanság: a közösülés kivételével minden súlyosan szeméremérintő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére vagy kielégítésére szolgál”. A fajtalanság fogalmába tartoznak tehát a szexuális előjátékon kívül a hétköznapi értelemben anális- és orális közösülésnek nevezett nemi érintkezési formák is, míg csak a vaginális közösülést tekintjük büntetőjogi értelemben is közösülésnek (bizonyos megszorítással).

² Neményi Béla: A befejezettség és a kísérlet elhatárolása az erőszakos nemi közösülés bünteténél. Magyar Jog 1961/5. 204. oldal

lyozás átalakításakor figyelemmel kellett volna lenni a bírói gyakorlatra is, mert a sértetti kör kiterjesztése nem áll összhangban a büntetőjogi közösülés-fogalommal.

2. A második problémakör a *házassági életközösségen belüli elkövetés* büntethetősége. 1997. szeptember 15-ig *töretlen* volt a magyar büntetőjogi szabályozás abból a szempontból, hogy erőszakos közösülést házassági életközösségen belül elkövetni nem lehetett. Az 1961. évi V. tv. előtt még tényleges életközösség sem kellett, a házasság pusztá ténye már önmagában büntethetőséget kizáró ok volt. A hatvanas évek elején a változást így indokolta a jogirodalom: „Fenntarthatatlan volt, hogy a különélő feleség már csak alaki kötelék alapján ki legyen szolgáltatva a férj nemi fertőzésének vagy hangulati garázdaságainak.”³ Az 1961. évi Btk. hatályba lépésétől tehát csak „házassági életközösségen” nem lehetett elkövetni a bűncselekményt. A házassági életközösséget pedig – ráutaló magatartással – már azzal is meg lehetett (és meg lehet ma is) szüntetni, ha a megsértett feleség fogta a holmiját, és átköltözött a másik szobába. Bár hozzá kell tenni, hogy az életközösség megszűnése akkor állapítható meg (a polgári ítélezési gyakorlat szerint), ha nem eseti, hanem végleges szándékkal tagadja meg a feleség a közösülést. Tehát a különélő feleségnek a korábbi szabályozás alapján is volt lehetősége feljelentést tenni erőszakos közösülés esetén.

Az a szabályozás, amely szerint az erőszakos közösülés – teljesen differenciálatlanul – ugyanúgy büntethető házassági életközösségen kívül és belül, véleményünk szerint alapvetően hibás. Hibás azért, mert rendkívül megnöveli annak a veszélyét, hogy a „megunt” férjet erőszakos közösüléssel hamisan vádolva „félretegye” a felesége, ha az új szabályozás szélesebb körben elterjed majd a társadalom jogtudatában, és azért is, mert ennek a bűncselekményfajtának a bizonyíthatósága gyakorlatilag elképzelhetetlen. Hibás végül azért, mert ugyanolyan büntetési tétellel rendeli büntetni azt az elkövetőt, akivel a sértett az esetek többségében már több év óta önszántából „folytatólagosan” közösül (amit az idegen elkövetővel azért többnyire nem tenne meg önszántából). Megoldást jelenthetne egy privilegizált eset beillesztése a tényállásba⁴, például a kényszerítéssel megegyező büntetési tétellel.

3. A *szemérem elleni erőszak önálló tényállása* a következő problémakör. Ezen bűncselekmény önállóságát ugyanis már nem célszerű fenntartani. A külön tényállás konstruálásának a Btk. megalkotásakor még alapos indoka volt: az eltérő mértékű szankció mellett a sértetti kör is tágabb volt (férfi sérelmére is el lehetett követni), és eltért az elkövetési magatartás is. Az 1993. évi XVII. tv. az erőszakos közösüléssel azonos mértékre emelte fel a büntetési tételeket, az 1997. évi LXXIII. tv. pedig az erőszakos közösülés esetében a férfiakra is kiterjesztette a sértetti kört. Ennek a folyamatnak a végére az Alkotmánybíróság tett pontot: megsemmisítette a természet elleni erő-

szakos fajtalanosság tényállását, ezáltal az azonos neműek közötti erőszakos nemi erkölcs elleni cselekmények is a szemérem elleni erőszak tényállásában értékelendők.

Jelenleg az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak csak az elkövetési magatartásban tér el egymástól, ami felveti a két tényállás egyesítésének kérdését. Emellett megfontolandó, hogy érdemes-e továbbra is fenntartani a közösülés és fajtalanosság közötti merev megkülönböztetést, hiszen ha azonos tényálláson belül azonos büntetési tétellel fenyegetett cselekmények lesznek, a különbségtétel felesleges. Ez ráadásul megszüntetné a már több, mint egy évszázada tartó vitát a büntetőjogi és a hétköznapi értelemben vett közösülésfogalom eltéréseivel kapcsolatban. Emellett irrelevánssá válna a közösüléssel kapcsolatos számos bizonyítási probléma is, ami a sértettek kímélete szempontjából nem kis előrelépést jelenthetne.

III. A szexuális orientáción alapuló diszkrimináció megszüntetése

1. A 37/2002 (IX. 4.) számú AB határozattal az Alkotmánybíróság megsemmisítette a Btk. homoszexualitással kapcsolatos rendelkezéseit. A homoszexualitás büntetőjogi értékelése sok változáson ment keresztül az emberiség történetében, ennek bemutatása külön tanulmány tárgya lehetne. A jogi szabályozás fejlődésének egyértelmű tendenciája a szigorú szankcióktól a teljes dekriminálizációig vezet úgy a magyar, mint az egyetemes jogtörténetben. A homoszexualitást még századunk elején is devianciának tekintették, a régebbi szakirodalomban rengeteg példa található az olyan fejtegetésekre, hogy „a homoszexuális szerelem kóros és majdnem valamennyi homoszexuális többé vagy kevésbé súlyosan lelki beteg, főleg hisztérikus, akinek a nemi ösztöne nemcsak abnormális irányú, hanem rendesen fokozottabb is”⁵. Napjainkra uralkodóvá vált az a tudományos nézet, amely szerint a homoszexualitás nem tekinthető devianciának. Ettől függetlenül az eddigi elterjedtségének megnövekedése demográfiai szempontból mindenképpen kedvezőtlen jelenségként lenne értékelhető, ugyanis a magyar társadalom bővített reprodukciója már a jelenlegi körülmények között sem biztosítható.

2. A következő kérdésünk a homoszexualitás büntetőjogi értékelésének szükségességével kapcsolatban. A homoszexualitás bizonyos mértékben megkérdőjelezhetlen realitásként van jelen minden társadalomban⁶, en-

⁵ Forel Ágoston: A nemi kérdés. Budapest, 1926. 185. oldal

³ Traytler Endre: Sajátosságok a nemi bűntettek területén Magyar Jog 1963/6. szám 6. oldal

⁴ Természetesen a családon belüli erőszak elleni határozottabb és keményebb fellépés szükségességét nem vitatom, mindössze a fizikai erőszak (legalább súlyos testi sértés) alkalmazásával nem járó esetekben tartom méltánytalannak a jelenlegi differenciálatlan szabályozást. A privilegizált eset nem a családon belüli erőszak legalizálását jelentené, hanem az elkövető és a sértett közötti kapcsolat társadalomra veszélyességet csökkentő tényezőként való törvényhozói elismerését.

⁶ A homoszexualitás eltérő mértékben jellemzi a férfi és a női népeiséget. Alapjában véve egy törvényszerűség mutatható ki: a leszbikusok aránya mindig magasabb a női népeiségen belül, mint a homoszexuális férfiak aránya a férfipopuláción belül. Ez a tendencia napjainkban erősödni látszik, aminek több kiváltó oka is van. Elég csak a különböző Tv-csatornákon látható szex- és pornófilmekre utalni. Ezeknek a filmeknek a nagy többségében a heteroszexuális jelenetek mellett van mindig legalább egy leszbikus jelenet is, ugyanakkor a férfi homoszexualitás még csak kivételként sem jelenik meg, ilyen témában speciális – homoerotikus – filmek készülnek, amelyek egy szűk piaci szegmenst, egy szűk vásárlóközönseget céloznak meg. A hazai – és külföldi – pornófilmek tehát azt sugallják a nézőközönség számára, hogy az alkalmoszerű leszbikus aktus a „normális”, hétköznapi nemi élet része. A kábeltelevíziózás és az Internet korszakába belépve, ahol a fiatalok már többnyire nem könyvekből, hanem főként e filmekből szerzik meg kezdeti szexuális ismereteiket, prognosztizálható, hogy a tendencia még egy kicsit erősödni fog. A leszbikusság társadalmi megítélése tehát valószínűleg még a maihoz képest is javulni fog a következő években.

nek a mértéknek a lényeges meghaladása azonban a társadalom szempontjából káros jelenségként értékelhető. A kriminalizációval kapcsolatban a fő kérdés az, hogy genetikailag teljes mértékben determinált-e a homoszexualitásra való hajlam, mert ha igen, nem lehet (és nem szabad!) a büntetőjog eszközeivel fellépni ellene, de ha a környezeti hatásoknak is van ebben akármilyen kicsi szerepe, akkor még egyszer el kellene gondolkodni a büntetőjogi védelem szükségességén.

3. A diszkrimináció felszámolásával kapcsolatos első lépés a 20/1999. (VI. 25.) számú AB határozat volt. A határozat törölte a vérfertőzés vétségének tényállásából a „vagy természet elleni fajtalanságot követ el” fordulatot. A citált törvényhely eredetileg így nézett ki:

„(3) Aki testvérével közösül, vagy természet elleni fajtalanságot követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az Alkotmánybíróság szerint a diszkrimináció abban rejlett, hogy míg a különmemű testvérek esetében a természet elleni fajtalansággal ekvivalens fajtalanság nem büntetendő, ezt a törvényi tényállás azonos nemű testvérek között pönalizálta.

A fenti alkotmánybírósági határozat azonban nem mentes bizonyos ellentmondásoktól sem. Azzal ugyanis, hogy az említett rendelkezést törölte a tényállásból, az azonos nemű testvérek között minden szexuális cselekmény megengedett, a különmeműek esetében pedig nem, a közösülést a törvény büntetni rendeli. A bűncselekmény csekély előfordulását tekintve nem kell nagy relevanciát tulajdonítanunk a kérdésnek, de úgy tűnik, mintha a negatív diszkrimináció megszüntetése helyett sikerült volna azt pozitív diszkriminációvá konvertálni...

4. A dekriminalizációs folyamat betetőzését a már említett 37/2002. (IX. 4.) számú AB határozat jelentette. Megsemmisítette a Btk. természet elleni fajtalanság elnevezésű bűncselekményét, valamint a természet elleni erőszakos fajtalanságot is, azzal a kitételrel, hogy az eddig e tényállás körében értékelt magatartások a szemérem elleni erőszak tényállása keretében lesznek büntethetők. A büntetési tétel így változatlan maradt, megszűnt azonban az azonos neműek közötti szexualitás megnevezéséből a diszkriminatív minősített „természet elleni” jelzős szerkezet, valamint megszűnt az a különbségtétel is, hogy csak a (különböző neműek közötti) szemérem elleni erőszak alapesete volt magánindítványos bűncselekmény.

A magyar büntetőjogból is kikerültek tehát a homoszexualitással kapcsolatos külön rendelkezések. Mivel hasonló folyamat játszódott le az elmúlt években Európa nyugati felében⁷ is, nem illehetjük érdemi kritikával a

⁷ A jogrendszerek többségében magasabban határozták meg az ún. beleegyezési vagy másképpen az ún. védett korhatárt az azonos neműek közötti szexuális kapcsolatoknál. Mivel eredendően a férfiak homoszexuális cselekményeit büntették, a védett kor határa nem csak a heteroszexuális, hanem a lesbikus kapcsolatok büntetendőségéhez képest is magasabb volt. A 20. század utolsó évtizedeit azonban a homoszexuális és a heteroszexuális magatartásokat szankcionáló büntetőjogi rendelkezések egységesítése jellemezte. A folyamat elhúzódó voltát jól jellemzi, hogy az Egyesült Királyság (Anglia, Skócia, Wales, Észak-Írország) területén – hosszas parlamenti vita után – 2001. január 8-án lépett életbe a korábbi büntető törvényeket módosító, a homoszexuális és heteroszexuális kapcsolatok eltérő szabályozását megszüntető törvény. Az Európai Unió tagállamai közül jelenleg csak Ausztriában van hatályban a szexuális orientáció szerint eltérő büntető rendelkezés (StGB § 209), azonban ezt az Alkotmánybíróság a 2002. június 21-én hozott határozatával alkotmányellenesnek nyilvánította. [37/2002 (IX. 4.) számú AB határozat Indokolása]

dekriminalizációt megvalósító alkotmánybírósági határozatot. Nem tehetjük ezt meg azért sem, mert a diszkrimináció tilalma egyike a legfontosabb alkotmányi értékeknek.⁸ Feltétlenül utalnunk kell azonban arra is, hogy „az alkalmatlan büntetőjogi eszköz megsemmisítésével nem fejeződik be az állam »gondoskodási« kötelezettsége”, azaz a büntetőjogon kívül is található olyan eszközök, amelyek alkalmazhatók és alkalmazandók az ifjúság nemi fejlődésnek a társadalom szempontjából helyes irányú befolyásolására.

IV. A sértetti életkor problémái

1. A probléma az 1997. szeptember 15-én hatályba lépett Btk.-módosításban gyökerezik, amely a következő minősített esetet iktatta be a 197–198. §§-ba:

„(2) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a sértett a tizenkettedik életévét nem töltötte be”

Bár a BK 436. számú állásfoglalás ma már nem hatályos, annak indokolása még helytálló abból a szempontból, hogy a tizenkét év alatti sértett sérelmére elkövetett erőszakos közösülés jogi tárgya nem az ilyen korú gyermek nemi szabadsága (ez ui. fogalmilag képtelenség lenne), hanem ezen gyermekek egészséges nemi fejlődése. A törvényhozó szándéka a minősített eset beiktatásával nyilvánvalóan a tizenkét évesnél fiatalabb gyermekek fokozottabb büntetőjogi védelem alá helyezése volt.

A Btk. 210. §-a kimondja, hogy: „A 197–198. § alkalmazásában a tizenkettedik életévét be nem töltött személyt védekezésre képtelennek kell tekinteni.” Eszerint ha valaki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel közösül, akkor mindenképpen erőszakos közösülést követ el. Ekkor viszont – tekintettel a Btk. 197–198. §§ (2) bek. a) pontjára – már minden további vizsgálódás alapján a minősített eset alapján kell felelősségre vonni! Ez felel meg a két törvényhelyet összevető nyelvtani értelmezésnek és talán a törvényhozó (véltető) akaratának, valamint a rendelkezés megalkotásakor fennálló törvényalkotási koncepcióból levezethető történeti értelmezésnek is. Nem egyértelmű viszont a rendszerező értelmezés szempontjából, logikai értelmezéssel pedig akár homlokegyenest más „végeredményt” is kaphatunk. Többséginek tekinthető álláspont szerint a fenti esetben azonnal a *minősített eset valósul meg*. Ezzel ugyan nem értek egyet, viszont a jelenlegi szabályozás mellett nem látok lehetőséget más eredményre vezető bírói gyakorlatra. A jelenlegi szabályozás tehát (részben a már kifejtett okokból kifolyólag) rossz. Rossz azért, mert dogmatikailag már-már feloldhatatlannak tűnő jogszabály-értelmezési vitákra adhat alapot, pedig egy büntető törvénynek a többi jogszabálynál is világosabbnak, lehetőség szerint

⁸ „Az államra és a közhatalmi (tehát az állami és az önkormányzati) szervekre vonatkozó tilalmak rendszerint az alkotmányban rögzített egyéb értékek (alapelvek, alapjogok stb.) védelmét szolgálják. Rendkívül jelentős megállapításként jegyezhetjük meg azt is, hogy az államra háruló tilalmak mint kötelezettségek tiszteletben tartása az érintettek számára igényt, jogosultságot fakasztó hatást gyakorol.” (Ádám Antal: Az alkotmányi értékek fejlődési irányairól Jura, 2002. 1. szám 9. oldal)

⁹ 37/2002 (IX. 4.) számú AB határozat, Dr. Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása

a laikusok számára is érthetőnek, ellentmondásmentesnek kell(ene) lennie.

Az egyik Különös Rész tankönyv olyan megoldási alternatívát kínál, amely szerint, ha a tizenkét évesnél fiatalabb sértettel erőszak vagy speciális fenyegetés nélkül történt a közösülés, akkor a 197. § (1) bekezdése legyen alkalmazandó¹⁰. Ehhez csatlakozik egy másik tankönyv: „helyesen csak a súlyosabb, a kortól függetlenül is a 197. § (1) bekezdésébe ütköző cselekményt szabad a 197. § (2) bekezdés a) pontja szerint értékelni, ha a sértett a 12. életévét még nem töltötte be.”¹¹

Ez a meglehetősen aggályos ellentmondás valószínűleg csak törvénymódosítással lesz feloldható. Az egyik lehetséges alternatíva például a 210. § átalakítása a következőképpen:

„210. § A 197–198. § (1) bekezdésének alkalmazásában a tizenkettedik életévét be nem töltött személyt védekezésre képtelennek kell tekinteni.”

Ezáltal alapesetben továbbra is védekezésre képtelennek kellene tekinteni a fenti életkort el nem ért sértettet, minősített eset megállapítására azonban csak a kortól függetlenül is megállapítható erőszak esetén kerülhetne sor.

2. A másik problémakör az életkorral kapcsolatban a minősített esetek kumulációjában érhető tetten. A jelenleg hatályos verzió szerint a 197–198. §§ a következő minősített esetet is tartalmazza:

„(3) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett erőszakos közösülés a (2) bekezdés b) vagy c) pontja szerint is minősül.”

Ha jobban átgondoljuk a lehetséges eseteket, arra a következtetésre juthatunk, hogy a törvényhozó talán kifelejtett valamit. Ha igazán átgondolta volna az 1997. évi LXXIII. tv. szerkesztője a saját koncepcióját, akkor feltűnt volna neki, hogy a 197–198. §§ (3) bekezdésében szabályozott két eseten kívül [azaz a 197–198. §§ (2) bek. a) és b) pontjának, valamint az a) és c) pontjának találkozására] van még egy lehetséges harmadik kombináció is¹², a 197. § (2) bek. b) és c) pont találkozására, vagyis a sértett az elkövető (azaz legalább az egyik elkövető) nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll, és a sértettel azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen közösülnek. Ha tehát kiemelt a társadalomra veszélyessége a nevelése, felügyelete stb. alatt álló sértett esetében a tizenkét éves aluli életkor, akkor ugyanezen esetben a többes elkövetésnek miért nem?! De lege ferenda megfontolandónak tartom egy ilyen minősített eset beiktatását a hatályos szabályozásba. Ez például a következő formában képzelhető el:

„(3) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett erőszakos közösülés a (2) bekezdés b) vagy c) pontja szerint, illetve ha legalább az egyik elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló sértett sérelmére elkövetett erőszakos közösülés a (2) bekezdés c) pontja szerint is minősül.”

¹⁰ Horváth–Kereszty–Maráz–Nagy–Vida: A magyar büntetőjog Különös Része Budapest, 1999. 275. oldal

¹¹ Belovics–Békés–Busch–Molnár–Sinku–Tóth: Büntetőjog Általános Rész Budapest, 2002. 62. oldal

¹² Mivel 3 elemből 2-t ismétlés nélkül kiválasztva a lehetséges kombinációk száma 3.

(Az természetesen bizonyítási kérdés, hogy a sértettel nem az említett kapcsolatban lévő személy terhére a súlyosabb minősítés csak akkor állapítható meg, ha tudott erről a speciális kapcsolatáról.)

V. A megrontás tényállásában fellelhető ellentmondás

Nem mentes az ellentmondásoktól a megrontás tényállása sem, pedig azon ritka kivételek közé tartozik, amelyek a Btk. megalkotása óta változatlan formában töltik be azon szerepüket, hogy a jogrendszer egészének szankciós záróköveként óvják a társadalmat az elvárttól eltérő viselkedési formáktól.

Érdemes tehát görcső alá venni a megrontás tényállását is, és egy érdekes ellentmondásra lelhetünk. Eltekinthetünk a tényállás bemutatásától és elemzésétől, ezt sok kiváló különös részi tankönyv megteszi helyettem, ehelyett vizsgáljuk meg az ellentmondásos rendelkezést!

A hibásnak tűnő rendelkezés a tizennyolcadik életévét be nem töltött elkövetővel kapcsolatos. Közelítsünk indirekt módszerrel a problémához! A fenti elkövetői kör a következő magatartásokat teheti meg büntetlenül (feltevélezve a konszenzust a passzív alany részéről):

- fajtalankodhat minden tizenkettedik életévét már betöltött gyermekkel, azaz ha különböző nemű személyről van szó, a nemi szervek közösülési szándékkal történő egymáshoz érintése az a pont, aminek a kivételével bármit megtehet, azonos nemű passzív alany esetén pedig korlátozás nélkül bármit megtehet. (Megjegyzés: ez tulajdonképpen pozitív diszkrimináció a homoszexuálisokkal szemben, illetve diszkrimináció a nem homoszexuálisokkal szemben, ami nem biztos, hogy indokolt¹³.)

- törekedhet rábírni a fenti életkorú sértettet, hogy vele közösüljön vagy fajtalankodjék

- törekedhet rábírni a passzív alanyt, hogy mással közösüljön vagy fajtalankodjék.

Nem teheti meg azonban a következőket:

- közösülés a passzív alannyal

- a passzív alany rábírása arra, hogy mással közösüljön (a fenti tilalom ismeretében ez logikus is)

- a passzív alany rábírása arra, hogy mással fajtalankodjék.

Ezen utolsó tilalom indokoltságát kétségbe vonom. Ha ugyanis sikeresen rábírja a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy a tizenkettedik életévét már betöltött gyermeket arra, hogy vele fajtalankodjon, nem követ el bűncselekményt. Akkor viszont, ha egy másik személlyel történő fajtalanságra bírja rá a sértettet, máris egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő!

¹³ Lehet persze arra hivatkozni, hogy erőteljes társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a tizennegyedik életévüket be nem töltött gyermekek ne essenek teherbe. Itt azonban megint felvetődik a büntetőjogi közösülés-fogalom ellentmondásossága: a megrontás ezen esetében a védett jogi tárgy tekintettel célszerű lenne megkívánni a behatolást is a büntethetőséghez, hiszen ha az orális- és az anális „közösülést” büntetlen cselekménynek tekintjük, akkor méltánytalannak tűnik a nemi szervek pusztá érintkezését befejezett bűncselekményként egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetni.

Érdemes lenne elgondolkodni tehát azon, hogy miként növelhetnénk a megrontás tényállásának belső konzisztenciáját. Ezt úgy érhetnénk el, hogy a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyek esetében csak az arra történő rábírást büntetnénk, hogy a passzív alany mással közösüljön. Fajtalankodásra történő rábírás esetében az elkövetői életkor tizennyolc évre történő felemelése lenne célszerű.

VI. Egy kapcsolódó bűncselekmény – Visszaélés tiltott pornográf felvétellel

1. Több nemzetközi egyezményrel összhangban került megalkotásra a Tiltott pornográf felvétel készítése bűncselekmény, amelyet az 1997. évi LXXIII. tv. iktatott be a Btk. rendelkezései közé, bár *nem biztos, hogy a megfelelő helyre*. A házasság, a család és az ifjúság elleni bűncselekmények helyett ugyanis inkább a nemi erkölcs elleni bűncselekmények között lett volna célszerűbb elhelyezni, tekintettel arra is, hogy a védett jogi tárgy tekintetében kísértetiesen hasonlít a megrontásra. Néhány évvel később sor került a bűncselekmény tényállásának átalakítására: 2002. április 1-jétől a Visszaélés tiltott pornográf felvétellel elnevezésű új tényállás már az ilyen felvételek megszerzését és tartását is büntetni rendeli.

2. A másik, sokkal jelentősebb probléma a *passzív alanyok életkorával* kapcsolatos kétirányú bizonytalanságban rejlik. A kettős bizonytalansági tényező a következő okok miatt lép fel:

a) A tényállás kiskorú személyt említ, nem pedig tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt. Az a tizenhatodik életévét betöltött kiskorú, aki érvényes házasságot kötött, *ex lege* nagykorúvá válik, tehát rá nem vonatkozik a büntetőjogi norma által biztosított védelem. Tehát a férjzett tizenhat éves lány már szerepelhet pornográf jellegű műsorban, készíthetnek róla pornográf fénykép- vagy filmfelvételt, de csakis a családi állapotára tekintettel?!

b) A passzív alany életkorával kapcsolatos másik bizonytalansági faktor már gyakorlati jellegű, és abban rejlik, hogy – főként lányok esetében – 15–21 éves kor között nagyon nehéz fénykép- vagy filmfelvétel alapján az életkorukat bizonyossággal megállapítani.

3. A bűncselekmény alaptényállásában a „pornográf képfelvételt vagy képfelvételeket” fordulat az intradiszipcionális inkonzisztencia tipikus esete. A tényállás korábban csak a többes számú alakot tartalmazta, erre a hibára reagálva a törvényhozó a fenti módon újrafogalmazta a vizsgált rendelkezést, ami így még a korábbiánál is komolyabb problémákat vet fel. „A kodifikátor

egyes számúra cserélte volna fel, együtt szerepeltet egyes és többes számot, s ez egyértelműen azt látszik igazolni, hogy foglalma sincs a *természetes egység* az egyetemen másodikéves joghallgatóktól megkövetelt kategóriájáról.”¹⁴ Természetes egységként értékelendő ugyanis a többmozzanatú bűncselekmények esetében, ha az elkövető azonos sértettel szemben több elkövetési magatartást tanúsít. „Bízzunk benne, hogy ezután nem kerül sor pl. a lopás tényállásának olyan módon történő korrigálására, mely szerint büntetendő az, »aki *idegen dolgot vagy dolgokat* mástól jogtalan eltulajdonítás végett elvesz...«”¹⁵

VII. Összegzés

A nemi erkölcs elleni bűncselekményekre vonatkozó szabályozás korrigálásra, átgondolásra és átszerkesztésre szorul. A törvényhozó az aktuális társadalmi viszonyok alapján eldöntheti, hogy milyen cselekményeket értékel bűncselekményként, az elkövetői kör tekintetében általános alanyt használ-e, vagy a lehetséges elkövetők körét speciális alannyal szűkíti. Szuverén joga továbbá, hogy milyen körülményeket tekint a társadalomra veszélyességet olyan fokban megnövelő tényezőknél, amelyek már minősített eset megalkotását indokolják. Nem vitathatjuk el az Alkotmánybíróság azon jogát, sőt kötelességét sem, hogy a diszkrimináció tilalmába ütköző jogszabályi rendelkezéseket megsemmisítse akkor is, ha azok történetesen a hatályos Btk. tényállásai.

Ezek a folyamatok azonban, ha nem kellő alapossággal nyúlnak hozzá egy bűncselekménycsoporthoz, az egyes tényállások közötti, interdiszipcionális ellentmondásokhoz, inkonzisztenciához vezethetnek. Még rosszabb azonban az olyan szituáció, amikor egy tényálláson belül is feszülő ellentétek jelentkeznek, fellép az intradiszipcionális inkonzisztencia jelensége. Az előbbire példaként említhetjük a megrontás és a visszaélés tiltott pornográf felvétellel tényállásában a csaknem azonos jogi tárgy ellenére eltérően meghatározott életkori cezurát, az utóbbi esetre pedig a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett erőszakos közösülés lehet jellemző példa. Nem helyes a bírói gyakorlat olyan dilemma elé állítani, hogy egymásnak ellentmondó büntető rendelkezéseken töprengve kelljen olyan álláspontra jutnia, ami esetleg a hatályos büntető törvény szövegével nem teljesen egyeztethető össze. A büntető törvény szövege legyen érthető, világos, ellentmondásmentes, hiszen a humanizmus mint büntetőjogi alapelv megköveteli, hogy a Btk. legyen „a bűnelkövetők Magna Chartája” (*Franz Liszt*)¹⁶.

¹⁴ Tóth Mihály: Kritikus értékelés a büntetőjogi jogalkotás „új hullámáról” In: Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére Pécs, 2002. 26–27. oldal

¹⁵ Tóth Mihály: Kritikus értékelés a büntetőjogi jogalkotás „új hullámáról” In: Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére Pécs, 2002. 27. oldal

¹⁶ Földvári József: Magyar büntetőjog Általános Rész Budapest, 1997. 36. oldal

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dr. Palánkai Tiborné
AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG BÜNTETŐJOGI TÁRGYÚ HATÁROZATAI;
A BÜNTETŐJOG KODIFIKÁCIÓJÁNAK ALKOTMÁNYJOGI ÖSSZEFÜGGÉSEI
II. RÉSZ / 3

Prof. Dr. Nagy Ferenc
A VAGYONELKOBZÁSRÓL / 11

Prof. Dr. Nagy Ferenc:
AZ ÚJSZÜLÖTT MEGÖLÉSÉRŐL EURÓPAI KITEKINTÉSSSEL / 19

Dr. Kertész Imre
BÜNTETŐPOLITIKA – BŰNMEGELŐZÉS / 21

FÓRUM

Szomora Zsolt
A KÖZVETETT TETTESSÉG DE LEGE FERENDA / 25

Dr. Gál István László
SZEMPONTOK A NEMI ERKÖLCS ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK ÚJ SZABÁLYOZÁSÁHOZ / 29

BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Györgyi Kálmán
A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Bárándy Péter, Dr. Belovics Ervin, Dr. Berkes György, Dr. Borai Ákos, Dr. Bócz Endre,
Dr. Frech Ágnes, Dr. Lévy Miklós, Dr. Márki Zoltán, Dr. Soós László
Főszerkesztő: Dr. Nagy Ferenc – Szerkesztő: Dr. Pázsit Veronika

Kiadja a HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2.

Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600 • E-mail: hvgorac@hvgorac.hu • Internet: <http://www.hvgorac.hu>

Felelős kiadó: a Kft. ügyvezetője • Felelős szerkesztő: Dr. Fekete Réka • Műszaki szerkesztő: Harkai Éva
A Pannonhalmi Főapátság alapítólevelén található Szent István kézjegynek borítódekorációként való felhasználása
a Pannonhalmi Főapátság engedélyével történt.

Nyomás: Multiszolg Bt.
Felelős vezető: Kajtor Istvánné

HU ISSN 1587-5350

A szerkesztőség címe: 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2. • Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600
Előfizethető a HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft.-nél.

Előfizetési díj egy évre: 4000 Ft + áfa • 1 szám ára: 1000 Ft + áfa • Megjelenik negyedévente.

Második évfolyam, 2002. 4. szám